

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Lenka Skoupá

Majetkové dopady rozvodů v době císařské

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Katedra: Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu) : [04. 09. 2023]

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 111 248 znaků včetně mezer.

diplomantka

V Praze dne 4.9.2023

Na tomto místě bych ráda poděkovala Prof. JUDr. Skřejpkovi, DrSc. za všechny cenné rady, které vedly k úspěšnému dokončení této práce.

Obsah

ÚVOD	1
<u>1 MANŽELSTVÍ</u>	<u>3</u>
1.1 PŘEDPOKLADY ŘÍMSKÉHO MANŽELSTVÍ	3
1.1.1 <i>IUS CONUBII</i>	4
1.1.2 TĚLESNÁ ZRALOST ČILI ODPOVÍDAJÍCÍ VĚK	5
1.1.3 SOUHLAS KE SŇATKU	5
1.1.4 <i>AFFECTIO MARITALIS</i>	6
1.1.5 ABSENCE PŘEKÁŽEK	6
1.2 MANŽELSTVÍ <i>CUM IN MANUM CONVENTIONE</i>	7
1.2.1 <i>CONFARREATIO</i>	8
1.2.2 <i>COEMPTIO</i>	9
1.2.3 <i>USUS</i>	9
1.3 MANŽELSTVÍ <i>SINE IN MANUM CONVENTIONE</i>	10
1.4 SHRNUTÍ K MANŽELSTVÍ V DOBĚ CÍSAŘSKÉ	10
<u>2 MAJETKOVÉ POMĚRY VE VZTAHU K MANŽELSTVÍ</u>	<u>11</u>
2.1 MAJETKOVÉ VZTAHY OSOB V MANŽELSTVÍ <i>CUM MANUS A SINE MANUS</i>	11
2.1.1 MANŽELSTVÍ <i>CUM IN MANUM CONVENTIONE</i>	11
2.1.2 MANŽELSTVÍ <i>SINE IN MANUM CONVENTIONE</i>	11
2.2 VĚNO	12
2.2.1 ZŘIZOVÁNÍ VĚNA	13
2.2.2 NAKLÁDÁNÍ S VĚNEM PO DOBU TRVÁNÍ MANŽELSTVÍ	14
2.3 <i>DONATIO ANTE NUPTIAS A ARRA SPONSALICIA</i>	16
2.4 <i>DONATIO PROPTER NUPTIAS</i>	17
2.5 <i>DONATIO INTER VIRUM ET UXOREM</i>	17
2.6 <i>DONATIO DIVORTII CAUSA</i>	18
2.7 ZÁVĚREM OHLEDNĚ MAJETKOVÝCH VZTAHŮ MANŽELŮ V DOBĚ CÍSAŘSKÉ	18
<u>3 ZÁNÍK MANŽELSTVÍ JINAK NEŽ ROZVODEM</u>	<u>20</u>
3.1 SMRTÍ	20
3.2 UPADNUTÍM DO OTROCTVÍ	21
3.3 JINÉ FORMY KAPITISDEMINUCE	22
3.4 ZÁVĚREM O ZÍSKANÝCH POZNATCÍCH O MANŽELSTVÍ V DOBĚ CÍSAŘSKÉ VYCHÁZEJÍCÍCH Z TYPOLOGIE ZÁNÍKU MANŽELSTVÍ	22
<u>4 ZÁNÍK MANŽELSTVÍ ROZVODEM</u>	<u>24</u>

4.1	OSOBY, KTERÉ MANŽELSTVÍ ROZVÁZAT NEMOHLY	25
4.1.1	PROPUŠTĚNKY.....	25
4.1.2	ŠÍLENÉ	25
4.2	KONSENSUÁLNÍ ROZVOD	26
4.3	JEDNOSTRANNÝ ROZVOD (REPUDIUM).....	27
4.3.1	RANÉ OBDOBÍ	27
4.3.2	STAV NA POČÁTKU CÍSAŘSTVÍ.....	28
4.3.3	ZMĚNY ZA VLÁDY CÍSAŘE AUGUSTA.....	28
4.3.4	ZMĚNY ZA VLÁDY CÍSAŘE KONSTANTINA I.....	29
4.3.5	ZMĚNY ZA VLÁDY CÍSAŘE JULIÁNA.....	29
4.3.6	ZMĚNY VE ČTVRTÉM A PÁTÉM STOLETÍ N.L.	30
4.3.7	STAV ZA VLÁDY CÍSAŘE JUSTINIÁNA	31
4.3.8	ZMĚNY ZA VLÁDY CÍSAŘE JUSTINIÁNA	32
4.3.9	SHRnutí ÚPRavy JEDNOSTRANNÉHO ROZVODU	33
4.4	ZVLÁŠTNÍ TYPY ROZVODŮ	34
4.5	FORMÁLNÍ NÁLEŽITOSTI ROZVODŮ	34
4.5.1	FORMÁLNÍ SLOVA	34
4.5.2	ZASLÁNÍ LISTINY	35
4.5.3	SEDM SVĚDKŮ.....	36
4.6	SHRnutí PRÁVNÍ ÚPRavy ROZVODŮ V DOBĚ CÍSAŘSKÉ.....	36
5	<u>VRACENÍ VĚNA PŘI ROZVODU.....</u>	37
5.1	SMLUVNÍ ÚPRava VRACENÍ VĚNA	37
5.2	MIMOSMLUVNÍ ÚPRava VRACENÍ VĚNA	38
5.2.1	RANÉ OBDOBÍ	38
5.2.2	STAV NA POČÁTKU CÍSAŘSTVÍ.....	40
5.2.3	ZMĚNY ZA VLÁDY CÍSAŘE KONSTANTINA I.....	41
5.2.4	ZMĚNY ZA VLÁDY CÍSAŘE JULIÁNA.....	42
5.2.5	ZMĚNY VE ČTVRTÉM A PÁTÉM STOLETÍ	42
5.3	ZMĚNY VE VYMÁHÁNÍ VĚNA ZA VLÁDY CÍSAŘE JUSTINIÁNA	43
5.4	VRACENÍ VĚNA ZA TRVÁNÍ MANŽELSTVÍ.....	44
5.5	SHRnutí PRÁVNÍ ÚPRavy VRACENÍ VĚNA V DOBĚ CÍSAŘSKÉ	45
6	<u>SPECIFIKA PRÁVNÍ ÚPRavy VRACENÍ VĚNA OBSAŽENÉ V DIGESTECH A KODEXU .....</u>	46
6.1	SUBJEKTY, KTERÝM SE VĚNO VRACÍ.....	46
6.2	SUBJEKTY, KTERÉ BYLY POVINNY VĚNO VYDAT	48
6.3	POČÍTÁNÍ ČASU PŘI VRACENÍ VĚNA	48
6.4	CO BYLO ZAPOTŘEBÍ VRACET	50
6.5	ZÁVĚRY O SPECIFIKÁCH PRÁVNÍ ÚPRavy VRACENÍ VĚNA V OBDOBÍ CÍSAŘSKÉM	52

7	DALŠÍ MAJETKOVÉ DOPADY ROZVÁZÁNÍ MANŽELSTVÍ.....	54
7.1	<i>DONATIO INTER VIRUM ET UXOREM</i>	54
7.2	<i>DONATIO PROPTER NUPTIAS A ARRA SPONSALICIA</i>	55
7.3	<i>DONATIO DIVORTII CAUSA</i>	55
7.4	SHRNUTÍ K DAROVÁNÍ V SOUVISLOSTI S ROZVODEM MANŽELSTVÍ.....	55
ZÁVĚR.....		57
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....		60
ABSTRAKT		64
KLÍČOVÁ SLOVA: SŇATEK, ROZVOD, VĚNO, DONATIO, ARRA SPONSALICIA		64
ABSTRACT		65
KLÍČOVÁ SLOVA: MARRIAGE, DIVORCE, DOWRY, DONATIO, ARRA SPONSALICIA		66

Úvod

„Z tohoto důvodu jsme se uchýlili k tomuto repudio,
uznávaje, že nemáme vzájemných nároků teď nebo v budoucnu,
od teď navždy, týkající se věcí napsaných či nepsaných,
soudně vyřešených či nikoliv,
týkající se samotného manželství a jeho manželských darů a věna
a nákladů manželství či ohledně vybavení domácnosti přinesené jedním pro
druhého
ani týkající se jakékoliv jiné věci...“¹

Tento papyrus z období vlády Justina dobře vystihuje, jaké obavy měli ve starověku rozvádějící se manželé. Jednak muselo být jasné, že k rozvodu došlo, jednak bylo třeba se pojistit proti budoucím sporům o majetek. Přestože rozvod byl v antice čistě soukromoprávní záležitost, jím sledované cíle se neliší od těch sledovaných dnešními rozvody.

Tato práce se bude zabývat rozvody v císařském období starověkého Říma. Za cíl si klade poodkrýt majetkové dopady rozvodů, jakož i vývoj regulace rozvodů právě skrze majetkové postihy rozvádějících se stran. Primárně zkoumaným majetkovým aspektem je věno a právní úprava jeho vracení či naopak jeho zadržetí v případě rozvodu.

Jak je obvyklé v římskoprávních studiích, tato práce se bude opírat o primární a sekundární zdroje. Mezi hlavní primární zdroje se řadí Justiniánova Digesta. Mezi sekundárními zdroji jsou neocenitelné práce Evans Grubbsové,² Gardnerové³ a Arjava⁴. Tyto práce jsou pro studium rozvodů zásadní v tom, že postavily kostru schématu

---

¹ HGV 19730

² Judith Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity: The Emperor Constantine's Marriage Legislation* (Oxford: New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 1995); Judith Evans Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire: A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*, 1. publ (London: Routledge, 2002).

³ Jane F. Gardner, *Women in Roman Law and Society*, Midland Book 635 (Bloomington (Ind.): Indiana university press, 1991).

⁴ Antti Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, Reissued, [paperback ed.], Clarendon Paperbacks (Oxford: Clarendon Press, 1998).

rozvodů ve starověkém Římě, s nímž je možné dále pracovat například ve smyslu studia majetkových aspektů rozvodu.

Předkládaná práce je rozdělena do sedmi částí. První její část přibližuje základy právní úpravy manželství, jelikož je nutné vytyčit, jakého okruhu osob se problematika rozvodů vlastně týkala. V druhé části se práce věnuje majetkovým poměrům mezi manžely, aby bylo zřejmé, z jakého stavu se v době rozvodu vlastně vycházelo. V třetí části práce poukazuje na širší kontext rozvodů, a to průzkumem toho, co o podstatě manželství prozradí jiné formy ukončení manželství než rozvod. Následně tato práce přibližuje vývoj právní úpravy rozvodů. Závěrečné části se pak věnují dopadu této právní úpravy na majetkové poměry rozvádějících se manželů. V páté části je představeno téma vracení věna, o němž je pak podrobněji pojednáno v předposlední části práce. Ve své závěrečné části se práce zabývá dopadem rozvodů na darování mezi bývalými manžely.

1 Manželství

Pro téma rozvodů je nutné nejprve definovat manželství jako takové. Je třeba vytyčit okruh osob, kterého se manželství týká, aby bylo možné pojednat o rozvodech tohoto manželství a jejich majetkových dopadech. Pro účely této práce se budeme zabývat pouze římskoprávním manželstvím dle *iuris civilis*.

Dle justiniánských Institucí je manželství „spojení muže a ženy za účelem nerozlučného životního společenství.“⁵ Bartošek pak definuje manželství jako „trvalé soužití ženy a muže za stálého vzájemného souhlasu.“⁶ Heyrovský jej definuje jako právem uznané trvalé spojení muže a ženy směřující ke „společenství života.“⁷ Obecně je tedy římskoprávní manželství vnímáno jako jakési soužití osob různého pohlaví trvalejšího rázu, které splňuje určité podmínky.

Pokud se nad římským pojetím manželství pozastavíme, zjistíme, že spíše než o právní institut se jedná primárně o sociální fakt s právními důsledky.⁸

V této části bude pojednáno nejprve o předpokladech vzniku plnoprávního římského manželství a posléze o jednotlivých typech manželství (*cum in manum conventione* a *sine in manum conventione*).

1.1 Předpoklady římského manželství

K uzavření platného manželství dle římského *iuris civilis* bylo třeba splnit několik předpokladů. Jednalo se primárně o to, aby manželé⁹ měli *conubium*, aby byli dostatečně tělesně zralí, aby byl přítomen souhlas ke sňatku a aby byla přítomna *affectio maritalis*. Někteří autoři k těmto podmínkám doplňují ještě trvalé soužití a pohlavní spojení manželů z důvodu jejich vnímání manželství jako nástroje pro reprodukci.¹⁰

---

⁵ *Inst.* 1,9,1

⁶ Milan Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva* (Praha: Academia, 1994), 183.

⁷ Leopold Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 4. (Otto, 1910), 830.

⁸ Paul J. Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 6. (Oxford university press, 2020), 121.

⁹ V průběhu práce budou označením manželé a jeho variantami za účelem jednoduššího porozumění textu míněni manželé, nastávající manželé a osoby, které se rozvedly.

¹⁰ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 183.

1.1.1 *Ius conubii*

Toto právo vyjadřuje oprávnění uzavřít manželství.¹¹ Je to právo *iuris civilis*,¹² které umožňuje uzavřít *matrimonium iustum*.¹³ Pro platný sňatek dle *iuris civilis* bylo nutné, aby *ius conubii* měly obě strany vcházející v manželství.¹⁴ Bez tohoto oprávnění bylo sice možné sňatek uzavřít, ne však ve smyslu *iuris civilis*. Jednalo by se pak o sňatek dle *iuris gentium*.¹⁵ Toto mimo jiné znamená, že nevznikne *patria potestas* nad dětmi narozenými z takového svazku.¹⁶

Primárně toto právo měli římscí občané,¹⁷ sám Gaius říká, že postavení osob v manželství je vlastní pouze římským občanům.¹⁸ *Ius conubii* však mohlo být udělováno i římským spojencům, například v období válek se *socii*.¹⁹ Situace se samozřejmě změnila s Caracallovou konstitucí, která dala římské občanství a s ním i *ius conubii* všem občanům říše,²⁰ což muselo mít za následek stoupající množství manželství dle *iuris civilis*.

V době císařství se pak tato podmínka v určitých případech zmírňovala. Tak například dle *lex Aelia Sentia* se juniánští Latinové mohli stát občany a tím získat i *potestatem*, pokud prokázali, že se provdali za občana či Latina před sedmi svědky a měli roční dítě.²¹ Někteří autoři však argumentují, že juniánští Latinové měli *ius conubii* již samotným faktem svého statusu jako juniánští Latinové.²² Atkinsonová toto však dovozuje pouze z toho, že dle původu jména kategorizuje juniánské Latiny mezi Latiny a následně tvrdí, že jelikož Latinové měli *ius conubii*, museli ho tak mít i juniánští Latinové.²³ Ne všichni Latinové však měli *ius conubii*.²⁴ Toto spojení za daných

---

¹¹ Bartošek, 79.

¹² Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 123.

¹³ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 830.

¹⁴ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 123.

¹⁵ Du Plessis, 123.

¹⁶ Gai. *Inst.* I, 78

¹⁷ Bruce W. Frier and Thomas A. J. McGinn, *A Casebook on Roman Family Law*, Classical Resources Series / American Philological Association, no. 5 (Oxford [England] ; New York: Oxford University Press, 2004), 31.

¹⁸ Gai, *Inst.* 1.108

¹⁹ Michael Grant and Alena Jindrová, *Dějiny antického Říma*, 3. vyd. v českém jazyce (Praha: BB/art, 2010), 59; Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 143.

²⁰ George Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law* (Heidelberg ; New York: Springer, 2012), 98.

²¹ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 32.

²² Kathleen M T Atkinson, 'The Purpose of the Manumission Laws of Augustus', 2023, 362.

²³ Atkinson, 362.

²⁴ Leopold Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 7., 1929, 144.

skutečností, zdá se mi, není dostatečnou evidencí pro argument, že by juniánští Latinové měli mít *ius conubii*.

1.1.2 Tělesná zralost čili odpovídající věk

Dalším předpokladem k uzavření manželství je dosažení dostatečné vyspělosti. Z hlediska dospělosti existovaly v antickém Římě dva modely zjišťování překonání hranice dospělosti, a to buď překročením daného věku či ohledáním. Z hlediska Sabiniánů bylo za tímto účelem třeba tělesného ohledání.²⁵ Škola Prokuliánů naopak uznávala dosažení určitého věku jako dostatečné měřítko pro dospělost jedince.²⁶ U žen tvořil tuto hranici věk 12 let, u mužů pak 14 let.²⁷

Obecně pro každodenní fungování převládalo učení Prokuliánů. Nicméně dle Inst. I, 10 vidíme, že v případě manželství byly v době Justiniána obě metody zkombinovány. Dle tohoto ustanovení se dospělí mohli ženit, pokud byli pohlavně zralí, vdávat pak pokud byly dospělé.²⁸ Pro ženy se tedy uplatnilo učení Prokuliánů, pro muže to Sabiniánů.²⁹

Z důkazů z epigrafických zdrojů vyplývá, že se ženy vdávaly od 15 do 20 let věku, muži pak mezi 25 a 30 lety věku.³⁰

1.1.3 Souhlas ke sňatku

Velmi důležitou podmínkou pro vznik manželství bylo udělení souhlas ke sňatku. Tento souhlas se týkal nejen nastávajících manželů, ale i osob, v jejichž moci byli.³¹ K tomu musel být přítomen také souhlas otce ženicha, a to i pokud tento nebyl *pater familias*.³²

Gardner poukazuje na rozpor ve zdrojích ohledně souhlasu svatebčanů. Dle ní takového souhlasu nebylo třeba pokud svatebčané nebyli osobami *sui iuris*, následujícíce

---

²⁵ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 122.

²⁶ Du Plessis, 122.

²⁷ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 98.

²⁸ *Inst.* I, 10

²⁹ D. 23, 2, 4

³⁰ Judith Evans Grubbs, "Pagan" and "Christian" Marriage: The State of the Question', *Journal of Early Christian Studies* 2, no. 4 (1994): 363, <https://doi.org/10.1353/earl.0.0198>.

³¹ D. 23, 2, 2

³² Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 123.

Ulpiana.³³ Opačně však, jak Gardner také uvádí, vyplývá z výše uvedeného Paula.³⁴ S tím se shodne v případě syna i Heyrovský, podle nějž tento musel se sňatkem souhlasit.³⁵

Co se týče nesouhlasu, ten byl v případě některých osob limitován. Dcera mohla se sňatkem nesouhlasit, pouze pokud po ní otec chtěl, aby si vzala někoho morálně nevhodného.³⁶ Naopak otec mohl být k souhlasu donucen konzuly či provinčními správci, pokud jeho rozhodnutí odepřít souhlas bylo protiprávní (*iniuria prohibuerint*).³⁷

1.1.4 *Affectio maritalis*

Affectio maritalis se vyznačuje jako úmysl muže mít ženu za manželku.³⁸ Právě tento úmysl odlišoval manželství od konkubinátu.³⁹ Pro trvání manželství bylo nutné, aby mezi manželi existovalo *affectio maritalis*.⁴⁰ Otázkou zůstává, zda byl souhlas nutný jen při uzavření manželství nebo i po dobu jeho trvání. Na základě D. 24, 1, 32, 13 bych usuzovala, že *affectio maritalis* musí platit po dobu trvání manželství, neboť jinak je zohlednění *affectio maritalis* při posuzování platnosti darování z mého hlediska zcela nicneříkající pojem – jak nám má pomoci pro posuzování platnosti manželství *affectio maritalis* přítomné pouze při uzavření manželství?

1.1.5 Absence překážek

Starověký Řím znal řadu relativních a absolutních překážek pro sňatky. Pro účely této práce není nutné zde vyjmenovávat všechny překážky, nicméně, aby bylo možné manželství uzavřít, nesměly se mezi manžely mimo jiné vyskytnout následující překážky manželství.

Vůbec nejdůležitější překážkou byla příbuznost mezi nastávajícími manžely. Byla to otázka juristy velmi často probíraná.⁴¹ Příbuzenství se v tomto případě mohlo sestávat z pokrevního příbuzenství, sňatku či z adopce.⁴² Tento zákaz trval dokonce i když adopce

---

³³ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 41.

³⁴ D. 23, 2, 2

³⁵ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 842.

³⁶ D. 23, 1, 12

³⁷ D. 23, 2, 19

³⁸ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 830.

³⁹ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 100.

⁴⁰ D. 24, 1, 32, 13

⁴¹ Např. D. 23, 2, 14 či D. 23, 2, 12 či D. 23, 2, 15

⁴² Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 98.

byla později zrušena.⁴³ Příbuzenství v linii přímé představovalo překážku manželství,⁴⁴ v linii pobočné pak do určitého stupně příbuzenství, které se však vyvíjelo s dobou.⁴⁵ Například v případě císaře Claudia byl povolen sňatek s jeho neteří Agrippinou.⁴⁶ V době Gaia pak byl tím pádem zakázán sňatek do třetího stupně s výjimkou strýce z otcovi strany.⁴⁷

Absolutně nezpůsobilí k sňatku pak byli otroci, kastráti, nedospělé osoby a osoby již v manželství žijící.⁴⁸ Po určitou dobu pak byli absolutně nezpůsobilí k sňatku vojáci po dobu výkonu svého povolání.⁴⁹

Relativní překážky se pak vyvíjely v čase. Až do dob Justiniána nebylo možné založit manželství na základě relativní překážky mezi senátory a jejich dětmi s propuštěnci⁵⁰ a s herci či jejich potomky.⁵¹ Za křesťanských císařů bylo znemožněno manželství mezi křesťany a židy.⁵² Za Marka a Kommoda⁵³ byl zakázán sňatek mezi poručníkem a poručenkou.⁵⁴ Dále bylo také zakázáno manželství mezi správcem úřadu v provincii a ženou z této provincie pocházející.⁵⁵

Překážek manželství byla tedy řada. Z dnešního pohledu nejpodstatnější jsou asi překážky příbuzenského charakteru a dvojí manželství, pak nacházíme překážky, které by znamenaly omezení reproduktivní funkce rodiny jako třeba manželství s kastráty, a v neposlední řadě pak překážky proti společenskému řádu jako jsou například sňatky senátorů s herečkami.

1.2 Manželství *cum in manum conventione*

Pokud byly splněny předpoklady manželství, znal starověký Řím dva typy manželství. V tom prvním, starším, přecházela žena pod moc otce rodiny svého manžela,

---

⁴³ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 35.

⁴⁴ D. 23, 2, 53 a D. 23, 2, 54

⁴⁵ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 836–37.

⁴⁶ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 125.

⁴⁷ Gai. Inst. 1.62

⁴⁸ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 836.

⁴⁹ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 33.

⁵⁰ D. 23, 2, 23

⁵¹ D. 23, 2, 42

⁵² Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 839.

⁵³ Heyrovský, 839.

⁵⁴ D. 23, 2, 36

⁵⁵ D. 23, 2, 38

v tom druhém nikoliv. Tato kapitola pojednává o tomto starším typu manželství, které sice bylo v době císařství neobvyklé,⁵⁶ avšak ne zcela nepoužívané.

Dopady manželství s *manum* byly takové, že se žena stávala agnátkou svého manžela, dostávala se do postavení dcery (*loco filiae*).⁵⁷ Byla tedy způsobilá po manželovi dědit. Zároveň docházelo k zpretrhání pouta se stávající rodinou,⁵⁸ mimo jiné přestávala být způsobilá v této rodině dědit.

1.2.1 *Confarreatio*

Jednalo se o formální a náboženský druh sňatku. Tento typ sňatku mohli uzavřít pouze patricijové.⁵⁹ V době císařské již důležitost všech manželství *cum manum* upadá, nicméně *confarreatio* si v něčem zachovává jedinečné postavení. Tento typ manželství totiž zůstával důležitým, protože původ z tohoto typu manželství a jeho uzavření byly nutnými předpoklady pro zastávání úřadů pro určité typy kněží,⁶⁰ jako byli například úřady typu *flamines maiores* nebo *rex sacralis*.⁶¹ Nejenže bylo nutné, aby kněz v tomto typu manželství žil, on z něj musel i pocházet.⁶² Tento typ sňatku byl tedy nutný pro samotnou existenci římských kněží, kteří dohlíželi na plnění náboženských příkazů⁶³ a vůbec na mírovou existenci bohů s římany.

Samotný obřad se odehrával před deseti svědky a pod dohledem *pontificis maximi* a *flaminis dialis*.⁶⁴ Při této příležitosti byl obětován špaldový koláč Jovovi Farreovi.⁶⁵ Dalším důležitým prvkem bylo prohlášení nevěsty „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*,“ tedy přijetí manželova jména manželkou.⁶⁶

Důsledkem tohoto sňatku bylo nejenom to, že žena přecházela pod moc svého muže či tu jeho otce rodiny, ale také to, že přecházela pod ochranu bohů této rodiny,⁶⁷

---

⁵⁶ Otakar Sommer, *Učebnice Soukromého Práva Římského. I. Díl* (Wolters Kluwer ČR, 2011), 168.

⁵⁷ Gai. *Inst.* 3.3

⁵⁸ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 102.

⁵⁹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 842.

⁶⁰ Gai. *Inst.* I.112

⁶¹ W. Warde Fowler, 'Confarreatio: A Study of Patrician Usage', *Journal of Roman Studies* 6 (November 1916): 187, <https://doi.org/10.2307/296271>.

⁶² Michal Skřejpek, *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*, 1. vyd (Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999), 59.

⁶³ Skřejpek, 59.

⁶⁴ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 102.

⁶⁵ Gai. *Inst.* I.112

⁶⁶ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 842.

⁶⁷ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 102.

specificky řečeno s ním sdílí majetek a náboženské obřady.⁶⁸ Vidíme tedy, že tento typ sňatku byl velice silně svázán s náboženstvím.

1.2.2 *Coemptio*

Na rozdíl od *confarreationis*, při tomto sňatku dochází k přechodu ženy pouze pod *manus*, nikoliv pak pod *sacra* manželovi rodiny.⁶⁹ Jednalo se také naopak od *confarreationis* o čistě právní typ obřadu.⁷⁰

Obřad se sestával z obrazného prodeje, z *mancipace*.⁷¹ Bylo nutné, aby se tento obrazný prodej odehrál za přítomnosti pěti svědků, římských dospělých občanů, a vážného.⁷² K tomu, obdobně jako u *confarreationis*, se pojilo prohlášení o přijetí manželova jména ze strany manželky.⁷³

1.2.3 *Usus*

Tento typ sňatku se v klasické době již nevyskytoval,⁷⁴ přesto jej zde z důvodu úplnosti uvádím. Pro vznik tohoto manželství bylo nutné, aby žena žila s manželem jako manželka, a to po dobu jednoho roku.⁷⁵ Přetrhout tuto lhůtu bylo dle Zákona XII desek možné institutem takzvaného *trinoctii*, tedy pravidlem, že tento typ manželství nevzniká, pokud žena po tři noci není přítomná v domě manželově.⁷⁶ Takto vzdálena musela být každý rok trvání manželství.⁷⁷ Takovéto vzdálení se sice přetrhalo lhůtu pro *usi* manželství, ale stále ještě vznikalo manželství *sine manum*.⁷⁸

---

⁶⁸ Dionysios 2, 25, 1

⁶⁹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 844.

⁷⁰ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 102.

⁷¹ Gai. Inst. I.113

⁷² Gai. Inst. I.113

⁷³ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 843.

⁷⁴ Heyrovský, 843.

⁷⁵ Gai. Inst. I.111

⁷⁶ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 103.

⁷⁷ Gai. Inst. I.111

⁷⁸ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 126.

1.3 Manželství *sine in manum conventione*

Pozdější, avšak v době císařské obvyklejší,⁷⁹ typ manželství byl charakteristický tím, že při něm nepřecházela manželka pod moc manžela či jeho otce rodiny, nedocházelo tedy ke vzniku *mani* nad ženou.⁸⁰

Tento typ sňatku byl bezforemný, bylo pouze nutné, aby manželé spolu žili a měli vůli spolu žít jako manželé – nutný byl tedy souhlas stran.⁸¹ Bezforemnost tohoto typu sňatku je dále vidět na tom, že je jedno, zda došlo k nějakému výslovnému prohlášení či k nějakému aktu.⁸² Mousourakis dochází k názoru, že tento typ manželství vznikl z práva *trinoctii* u manželství typu *usus*.⁸³

1.4 Shrnutí k manželství v době císařské

Pokud v této práci mluvíme o manželství, tak tím myslíme manželství dle civilního práva římského. Toto manželství mohlo vzniknout jen za dodržení určitých podmínek a dělilo se do dvou různých základních typů. Typ a existence manželství ve smyslu civilního práva římského determinovaly použití ustanovení o rozvodech a jejich majetkových dopadech na tato manželství.

Takové manželství bylo možné uzavřít, pokud oba manželé měli *ius conubii*, bylo jim minimálně 12 a 14 let respektive a měli udělený souhlas ke sňatku. Tento musel být udělený jednak jimi samotnými, jednak jejich otci rodiny. Pro determinaci existence manželství se dále zkoumala existence *affectio maritalis*.

Prvním typem manželství bylo manželství *com in manum conventione*. Toto byl starší typ manželství, v praxi v období císařství pravděpodobně minimálně užívaný. Vznikal třemi způsoby, *confarreatio*, *coemptio* a *usum*.

Druhým typem bylo manželství volné, neboli manželství *sine in manum conventione*. Toto byl typ sňatku v době císařské populárnější a, jak také uvidíme, značně snazší k rozvázání.

---

⁷⁹ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 103.

⁸⁰ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 125.

⁸¹ Du Plessis, 127.

⁸² Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 845.

⁸³ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 103.

2 Majetkové poměry ve vztahu k manželství

Jaké jsou majetkové vztahy mezi manžely v době trvání manželství, tvoří základní pozadí, na kterém je teprve možné rozvíjet všechny další úvahy o majetkových poměrech v době rozvodu manželů. V této části práce bude jednak pojednáno o základních principech majetkových vztahů manželů v manželství *cum in manum conventione* a v manželství *sine in manum conventione*, jednak na roli věna v manželských vztazích. Dále pak bude okruh posuzovaných vztahů zkonkrétněn na příkladu různých typů darování mezi manžely a jejich vývoji v čase.

2.1 Majetkové vztahy osob v manželství *cum manus* a *sine manus*

Zásadní rozdíl v majetkových poměrech manželů spočívá v postavení manželky. Zcela odlišné je postavení ženy v manželství *cum in manum conventione* a v manželství *sine in manum conventione* a proto jsou velmi rozdílné i manželské majetkové poměry.

2.1.1 Manželství *cum in manum conventione*

Nejjednodušší majetkové poměry jsou v manželství *cum in manum conventione*. Manželstvím *cum manum* vstupuje žena do manželovi rodiny, dostává se do *loco filiae*.⁸⁴ Tím pádem v nové rodině nabývá pro svého nového *patris familias*,⁸⁵ do rodiny případně přináší svůj vlastní majetek⁸⁶ a v nové rodině i dědí.⁸⁷ Až na věci skutečně osobní povahy nemohla sama nic vlastnit.⁸⁸

2.1.2 Manželství *sine in manum conventione*

Komplikovanější je situace v manželství *sine manu*, neboť manželstvím *sine in manum conventione* žena nevstupuje právně do nové rodiny. Neztrácí tedy svoje původní postavení, a tak může být postavení dvojího, z hlediska vztahů manželkou, ale z hlediska majetku vždy oddělená od své nové rodiny.

---

⁸⁴ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 126.

⁸⁵ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 849.

⁸⁶ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 126.

⁸⁷ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 849.

⁸⁸ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 126.

Pokud byla žena před svatbou *alieni iuris*, zůstává takovou i nadále.⁸⁹ Proto nabývá pro svého bývalého *patris familias* a případně v této své původní rodině i dědí.

Pokud byla žena *sui iuris*, zůstává jí i po vzniku manželství.⁹⁰ To znamená, že její majetek jí zůstává, nadále právními jednáními nabývá pro sebe a stále se na ni vztahuje povinnost mít *tutorem*.⁹¹

Z tohoto důvodu se postupně vyvíjí i institut věna,⁹² aby manželka *sine manu* mohla do své nové rodiny přinést jakousi majetkovou výhodu.

2.2 Věno

S manželstvím se úzce pojí také majetkové uspořádání věcí rodinných, v čemž hraje zásadní roli institut takzvaného věna neboli *dotis*. Věnem míníme takový majetkový prospěch v širokém slova smyslu, který připadá manželovi v souvislosti s manželstvím. Heyrovský jej definuje jako „rozmnožení majetku, kterého se dostává manželovi se strany manželčiny za příčinou nákladu spojeného s manželstvím (*onera matrimonii*).“⁹³ Gardnerová uvádí účel věna jakožto příspěvek rodiny manželky na náklady rodiny manžela.⁹⁴ Mousourakis pro pozdní období ovlivněné křesťanskými ideály ještě dodává zaopatření ženy a dětí po smrti manžela.⁹⁵ Další možné pojetí je také zaopatření ženy pro případ rozvodu⁹⁶ či pro případ druhého sňatku.⁹⁷

Oprostit bychom se pak naopak měli od vnímání věna jako majetkového vyrovnání dcery s rodinou jejího otce ve smyslu věna běžného ve středověku.⁹⁸ Při takzvaném *collatione dote* bylo možné zohlednit věno při majetkovém vypořádání rodiny,⁹⁹ nicméně samotné věno jako majetkové vypořádání nároků dcery logicky zamýšleno nebylo.¹⁰⁰

---

⁸⁹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 850.

⁹⁰ Heyrovský, 851.

⁹¹ Du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, 127.

⁹² Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 850.

⁹³ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 478.

⁹⁴ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 97.

⁹⁵ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 105.

⁹⁶ Susan Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Reprinted, Clarendon Paperbacks (Oxford: Clarendon Press, 2002), 323.

⁹⁷ Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 53.

⁹⁸ Richard P. Saller, 'Roman Dowry and the Devolution of Property in the Principate', *The Classical Quarterly* 34, no. 1 (May 1984): 205, <https://doi.org/10.1017/S0009838800029438>.

⁹⁹ D. 37.7

¹⁰⁰ Jane F. Gardner, 'The Recovery of Dowry in Roman Law', *The Classical Quarterly* 35, no. 2 (December 1985): 451, <https://doi.org/10.1017/S0009838800040283>.

Dále je nutné poznamenat, že v případě *dotis* se nejedná o darování,¹⁰¹ ale jedná se o samostatný bezplatný nabývací důvod.¹⁰²

2.2.1 Zřizování věna

Prvním aspektem zřizování věna, který je nutné vzít v úvahu, je ten, že po většinu trvání antického Říma bylo zřizování věna sociální spíše než právní obligací.¹⁰³

Známé jsou dvě varianty vzniku věna, a to *dos adventicia* a *dos profectitia*.¹⁰⁴ *Dos profectitia* bývá zřizováno otcem nevěsty, *dos adventicia* samotnou nevěstou nebo třetí osobou v její prospěch.¹⁰⁵

První osobou, která mohla věno zřídit, je otec nevěsty. Dle všeho měl *pater familias* v období republiky společenskou obligaci tak udělat,¹⁰⁶ v období principátu se z tohoto již stala právní obligace vůči dceři či vnučce.¹⁰⁷ Dle Heyrovského se tak děje, pokud byla žena před uzavřením přísného manželství osobou *alieni iuris*.¹⁰⁸ Jak již bylo výše řečeno, otec standardně zakládá *dotis profectitia*, ovšem v určitých situacích, například když otec ženy přenechá dědictví jejímu manželovi, mohl založit i *dotem adventitia*.¹⁰⁹

Další možností je, že žena zřizovala věno sama za sebe. Jednalo by se o ženu *sui iuris*, která má vlastní majetek a právo s ním disponovat. Pokud žena vstupovala do manželství *cum manum*, stával se veškerý její majetek věnem, které přecházelo ve vlastnictví jejího manžela nebo jeho *patris familias*. Pokud vstupovala do manželství *sine manu*, bylo nutné věno na manžela převést.¹¹⁰ Na manžela nebylo nutné převést celý majetek ženy, zbytek jí pak zůstával jako tzv. *parapherna*.¹¹¹ Tento typ věna se nazývá *dos adventitia*.

Dále pak může zřídit věno ve prospěch ženy také třetí osoba, jak již bylo uvedeno výše. Tento typ věna se také nazývá *dos adventitia*.

---

¹⁰¹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 852.

¹⁰² Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 86.

¹⁰³ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 97.

¹⁰⁴ Gardner, 'The Recovery of Dowry in Roman Law', 450.

¹⁰⁵ Gardner, 450.

¹⁰⁶ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 863; Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 97.

¹⁰⁷ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 863.

¹⁰⁸ Heyrovský, 854.

¹⁰⁹ Gardner, 'The Recovery of Dowry in Roman Law', 450.

¹¹⁰ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 99.

¹¹¹ C. 5, 14, 8

Co se formy zřízení věna týče, tohoto bylo možné dosáhnout v podstatě libovolným právním jednáním, které rozšiřovalo majetek manžela. Stačil i jednoduchý slib (formou *promissio dotis* či *dictio dotis*)¹¹² či samotný převod vlastnictví odpovídající formou (*mancipatio, in iure cessio* či *traditio*),¹¹³ ale také například zřeknutí se dědictví ve prospěch manžela.¹¹⁴ Každopádně však bylo nutné faktické slíbení převodu věna, nikoli jen vágní poznámka o zřízení věna.¹¹⁵

Poslední zajímavostí z hlediska věna je jeho faktické zřizování. Pokud bylo věno poskytováno v penězích, standardní bylo splácení takového věna ve třech splátkách.¹¹⁶ Věno bylo možné zřídit i po začátku manželství.¹¹⁷ Co se splacení věna týká, nebylo jej logicky nutné splatit před začátkem manželství, naopak máme v Digestech právní úpravu zabývající se vyrovnáním, pokud v době, kdy manžel má věno vrátet, ještě věno nebylo splaceno.¹¹⁸

2.2.2 Nakládání s věnem po dobu trvání manželství

Věno bylo zřizováno za účelem sdílení *onera matrimonii*,¹¹⁹ tedy za účelem sdílení nákladů manželství. Po dobu trvání manželství bylo ve vlastnictví manžela či jeho *patris familias*.¹²⁰ Asi do 3. stol. př. n.l. bylo zvykem, že věno přecházelo do vlastnictví manžela bez dalšího, a ten jej manželce odkazoval.¹²¹

V následujícím období se vyvinul institut vracení věna, o němž pojednává pátá a šestá kapitola této práce. Tato práce pojednává o poměrech primárně v období císařství. Vzhledem k tomu, že v tomto časovém úseku žena věno může požadovat zpátky,¹²² bylo ve zkoumaném období nutné věno spravovat tak, aby docházelo k zachování věna nebo alespoň tak, aby manžel byl po skončení manželství schopen vrátit jeho hodnotu.¹²³

---

¹¹² Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 856.

¹¹³ Heyrovský, 855.

¹¹⁴ Heyrovský, 855.

¹¹⁵ C. 5, 11, 1

¹¹⁶ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 100.

¹¹⁷ D. 24, 3, 45

¹¹⁸ D. 24, 3, 52

¹¹⁹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 476.

¹²⁰ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 97.

¹²¹ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 86.

¹²² Evans Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire*, 97.

¹²³ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 103.

V následující části se tedy práce zabývá nakládáním s věnem v období, kdy se k institutu vracení věna muselo přihlížet.

Co z věna fakticky náleží manželovi, jsou výnosy.¹²⁴ Digesta detailně upravují, odkdy do kdy patří výnosy manželovi a jak se má počítat období, za které si výnosy může ponechat a jak období, kdy je po rozvodu již musí vrátet.¹²⁵

Za vlády císaře Augusta došlo k omezení manžela co do nakládání s věnem.¹²⁶ Císař Augustus *lege Iulia de fundo dotali* omezil možnost manžela disponovat s věnnými pozemky v Itálii.¹²⁷ Toto omezení spočívalo v nutnosti souhlasu manželky před zcizením městských či venkovských pozemků v Itálii¹²⁸ a dát je v zástavu nebylo možno ani s jejím souhlasem,¹²⁹ stejně tak nebylo možno zřídit jiné věcné právo k takovému pozemku či se služebnosti spojené s takovýmto pozemkem zřeknout.¹³⁰ Takovéto jednání pak bylo stíženo neplatností.¹³¹

Další omezení manžela v zacházení s dotálními majetky spočívá v tom, za co je odpovědný. Manžel musí vykonávat k věnným majetkům stejnou péči, jakou prokazuje vlastním věcem.¹³² Dále je zodpovědný nejen za *dolo*, ale i za *culpam*.¹³³

Co se nákladů týká, tyto jsou děleny do kategorií nutných, užitečných a učiněných pro potěchu.¹³⁴ Manžel má nárok na náhradu nutných nákladů,¹³⁵ i když juristé jsou velmi opatrní s definicí toho, v čem spočívají nutné náklady.¹³⁶ Co se užitečných nákladů týká, ty by měly být vynaloženy se souhlasem ženy.¹³⁷ Náklady vynaložené pro potěchu nejsou vymahatelné, pokud nejsou užitečné.¹³⁸

Z hlediska nakládání pak byla zásadní také možnost ocenit majetek daný v *dos*. Pokud majetek byl oceněn, manžel musel vrátet jeho hodnotu v době ocenění.¹³⁹ Říká se

---

¹²⁴ Treggiari, *Roman Marriage*, 327.

¹²⁵ D. 24, 3, 5 a následující

¹²⁶ Titul D. 23, 5

¹²⁷ Treggiari, *Roman Marriage*, 329.

¹²⁸ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 103.

¹²⁹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 481.

¹³⁰ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 860.

¹³¹ Heyrovský, 870.

¹³² Treggiari, *Roman Marriage*, 327.

¹³³ Treggiari, 327.

¹³⁴ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 104.

¹³⁵ D. 25, 1, 5

¹³⁶ D. 25, 1

¹³⁷ D. 25, 1, 8

¹³⁸ D. 25, 1, 7, 1

¹³⁹ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 102.

tedy, že pokud majetek byl oceněn, manžel nese nebezpečí ze zhoršení věcí obsažených ve věnu.¹⁴⁰ Naopak, pokud majetek oceněný nebyl, nebezpečí zhoršení nesla žena.¹⁴¹ Oceňovány nebyly věci druhově určené.¹⁴²

Zacházení s věnem tedy bylo z velké části ovlivněno nutností jej vrátit po skončení manželství z důvodu rozvodu¹⁴³ či, pokud tak bylo ujednáno, z důvodu smrti ženy.¹⁴⁴ O samotném vracení věna v případě rozvodu bude pojednáno v páté a šesté kapitole.

2.3 *Donatio ante nuptias a arra sponsalicia*

Institut *donatio ante nuptias* je spojený se zasnubami. Jedná se o neformální dar nevěstě od ženicha k příležitosti zasnub.¹⁴⁵ Zasnuby původně vznikaly za pomoci *stipulatio*,¹⁴⁶ z této sponse pak bylo možné žalovat na náhradu škody, pokud manželství uzavřeno nebylo.¹⁴⁷ Užití *stipulatio* vymizelo v průběhu staletí, slib se stal neformálním.¹⁴⁸ *Donatio ante nuptias* nebylo možno vyžadovat zpět v případě neuskutečnění manželství,¹⁴⁹ kromě specifických případů (*adfinitas contrahendae causa*).¹⁵⁰

V pozdní antice se z *donatio ante nuptias* vyvíjí *arra sponsalicia* (nebo také *arha sponsalicia*), která již má právní důsledky v případě neuskutečnění manželství. V rámci 3. st. n. l. se řada reskriptů zabývala *arra sponsalicia*, ale až v roce 319 n.l. byl vydán zákon, jenž stanovil pravidla pro nakládání s *arra sponsalicia*. V případě neuskutečnění manželství z důvodu na straně snoubence si snoubenka mohla *arra sponsalicia* ponechat, v případě smrti kterékoliv ze stran se *arra sponsalicia* vracela rodině snoubence.¹⁵¹ K faktické definici *sponsalia* však dochází až koncem 4. st. n. l.¹⁵² Ve stejném období dochází i k novému vývoji v rámci vracení *arra sponsalicia*, kdy snoubenka v případě že

---

¹⁴⁰ D. 24, 3, 51

¹⁴¹ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 102.

¹⁴² Gardner, 102.

¹⁴³ D. 24, 3, 2 pr.

¹⁴⁴ D. 24, 3, 22, 1

¹⁴⁵ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 85.

¹⁴⁶ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 45.

¹⁴⁷ Sommer, *Učebnice Soukromého Práva Římského. I. Díl*, 166.

¹⁴⁸ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 45.

¹⁴⁹ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 85.

¹⁵⁰ Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 55.

¹⁵¹ Arjava, 55.

¹⁵² Arjava, 56.

k sňatku nedošlo z důvodu na její straně musela vracet čtyř, později dvojnásobek, hodnoty *arra sponsalicia*.¹⁵³

Zajímavé s přihlédnutím k existenci institutu *donatio propter nuptias* (blíže k tomuto institutu níže) je fakt, že Justinian s přihlédnutím k zákonu císaře Lea přikázal, že věno a *arra sponsalicia* mají být stejné hodnoty.¹⁵⁴ Tohoto mělo být dosaženo snížením vyšší z těchto dvou částek.¹⁵⁵

O tom, jak se s *arra sponsalicia* zachází v případě rozvodu bude pojednáno v sedmé kapitole.

2.4 *Donatio propter nuptias*

Toto je institut justiniánského práva, jehož účelem je zabezpečit manželku.¹⁵⁶ Je to institut v rámci něhož k příležitosti uskutečnění manželství manžel obdarovává svou manželku, jako jakousi protihodnotu věna.¹⁵⁷ Původně mělo toto darování zabezpečit manželku, ale v průběhu času začaly převažovat zájmy dětí a po smrti manžela či rozvodu se žena stala pouhou usufruktuářkou tohoto majetku.¹⁵⁸ Za doby trvání manželství práva manžela k tomuto darování v podstatě odpovídala jeho právům ve vztahu k věnu.¹⁵⁹

2.5 *Donatio inter virum et uxorem*

Za trvání manželství je darování mezi manžely *inter vivos* neplatné.¹⁶⁰ Tento zákaz vychází z lex Cincia, který zakazoval darování nad určitou částku, ale původně darování mezi blízkými příbuznými a manželi dovoľoval.¹⁶¹ Podle Ulpiana byl absolutní zákaz ustanoven, aby se lidé ze vzájemné lásky nechovali marnotratně.¹⁶² Nejenže je zakázáno

---

¹⁵³ Arjava, 56.

¹⁵⁴ C. 5, 14, 10

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 85.

¹⁵⁷ Bartošek, 85.

¹⁵⁸ Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, 106.

¹⁵⁹ Mousourakis, 106.

¹⁶⁰ D. 24, 1, 1

¹⁶¹ Gillian Clark, 'Roman Women', *Greece & Rome* 28, no. 2 (1981): 203; Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 159.

¹⁶² D. 24, 1, 1

vzájemné darování, ale manželé si nemohou darovat ani prostřednictvím třetího.¹⁶³ Darování bylo umožněno například kvůli pohřbu,¹⁶⁴ za účelem poskytnutí božstvu,¹⁶⁵ za účelem opravy spálených nemovitostí,¹⁶⁶ či za účelem dosažení úřadu.¹⁶⁷

Darování *mortis causa* je naopak mezi manželi povoleno, neboť jeho následky nastanou až v době, kdy již manželství jako takové neexistuje.¹⁶⁸

Z hlediska darování existovala *praesumptio Muciana*. Tato domněnka ve své podstatě pokrývala situaci, kdy žena měla ve svém majetku nějaký předmět. O této věci se presumovalo, že se jedná o darování od manžela, a tedy že mu tato věc musí být vrácena.¹⁶⁹

2.6 *Donatio divortii causa*

Darovat bylo možné pro případ rozvodu,¹⁷⁰ jelikož v době uskutečnění podmínky již manželství nebude existovat. Musí však jít o darování přímo v okamžiku, kdy k rozvodu dochází, nikoli s časovým předstihem, kdy se teprve zvažuje, že k rozvodu možná dojde.¹⁷¹ Odůvodněním takového darování může být kněžská hodnost, choroba, či vojenská hodnost, které způsobují neschopnost udržet manželství¹⁷² a vedou k rozvodu ve vzájemné shodě.¹⁷³ Takovéto darování zůstává platné, pokud k rozvodu opravdu dojde a pokud se následně manželé k sobě nevrátí.¹⁷⁴

2.7 Závěrem ohledně majetkových vztahů manželů v době císařské

Majetkové vztahy vznikající mezi manžely byly ovlivněny typem manželství, do kterého manželé vstupovali. Tak manželství *sine in manum conventione*, tedy manželství v době císařské častější, znamenalo, že žena zůstávala z majetkového hlediska v rodině

---

¹⁶³ D. 24, 1, 2, 9

¹⁶⁴ D. 24, 1, 5, 8

¹⁶⁵ D. 24, 1, 5, 12

¹⁶⁶ D. 24, 1, 14

¹⁶⁷ D. 24, 1, 40 et D. 24, 1, 41

¹⁶⁸ D. 24, 1, 9, 2 et D. 24, 1, 10

¹⁶⁹ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 220.

¹⁷⁰ D. 24, 1, 11, 11

¹⁷¹ D. 24, 1, 12

¹⁷² D. 24, 60, 1

¹⁷³ D. 24, 1, 62 pr.

¹⁷⁴ D. 24, 1, 62, 1

svého otce rodiny a více méně nevstupovala do majetkových vztahů se svou novou rodinou.

Samozřejmě nikdo nežije v absolutní izolaci, a tak i manželka k nové rodině nějaké majetkové vztahy měla. Jedním z nich byl příklad věna, jež bylo jí nebo v její prospěch dáváno manželově rodině. Druhá se pak jednalo o nejrůznější instituty darování, kdy je nutné mít na paměti to, že darování mezi manžely bylo právním řádem ve většině případů zakázáno.

3 Zánik manželství jinak než rozvodem

Hlavní důvody, proč manželství končí, jsou rozvod,¹⁷⁵ smrt, anebo ztráta způsobilosti k manželství.¹⁷⁶ V této kapitole se práce bude zabývat jinými typy zániku manželství než rozvodem, a to z toho důvodu, aby byly osvětleny základní charakteristiky sňatku podstatné pro pochopení rozvodových ustanovení římského právního řádu.

3.1 Smrtí

Manželství se končilo smrtí jednoho z manželů.¹⁷⁷ Prvně však bylo nutné zajistit, aby smrt manžela byla postavena, pokud možno, na jisto. V době největšího rozsahu římského impéria a bez moderních komunikačních možností mohlo být toto dosti složité. Tak císař Konstantin stanoví, že se žena mohla znovu provdat, pokud její manžel jako voják byl po dobu čtyř let nezvěstný pouze pokud tento svůj záměr oznámila *duci armády*.¹⁷⁸

Po smrti manžela docházelo dle práva starověkého Říma k jiným důsledkům než v zemích dálného východu a u Izraelitů. Například u Hititů, Asyřanů a Izraelitů totiž platilo pravidlo, že se žena po smrti svého manžela měla provdat za jeho bratra.¹⁷⁹ Důležitost tohoto institutu z hlediska majtkového není nutné dále rozebírat. Ve starověkém Římu žádné zprávy o obdobném institutu nemáme. Zde tedy vidíme, že manželství bylo ve starověkém Římu vnímáno skutečně jako svazek osobní, závisující na konkrétních jednotlivcích spíše než na jejich rodinách.

Po smrti partnera však bylo společností očekáváno, že se druhá strana znovu provdá, obzvláště je pak toto vidět v legislativních tendencích prvního císaře římské říše. Augustovo zákonodárství stanovilo finanční postihy pro případ, že jednotlivci žili mimo manželský svazek, specificky toto mělo následky z hlediska způsobilosti svobodné či svobodného dědit.¹⁸⁰

---

¹⁷⁵ D. 24, 2, 2

¹⁷⁶ D. 24, 2, 1

¹⁷⁷ Rolf Knütel, *Römisches Privatrecht*, ed. Max Kaser, 17., wesentlich überarbeitete und ergänzte Auflage, Kurzlehrbücher für das juristische Studium (München: C.H. Beck, 2003), 364.

¹⁷⁸ C. 5, 17, 7

¹⁷⁹ Marten Stol, Helen Richardson, and M. E. J. Richardson, *Women in the Ancient Near East* (Boston ; Berlin: De Gruyter, 2016), 296.

¹⁸⁰ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 460.

Na druhou stranu však bylo nutné dodržet určité smuteční období. Toto mělo jistě souvislost i s možností narození pohrobků. Tak podle praetorského práva žena musela dodržet smuteční rok o délce deseti měsíců,¹⁸¹ v souladu s délkou romulského roku.¹⁸²

Co se majetkových dopadů takového ukončení týká, záviselo na typu manželství. Pokud manželka byla *loco filiae*, dědila logicky v první dědické třídě dle civilního¹⁸³ i praetorského práva spolu s ostatními dětmi.¹⁸⁴ Pokud byla mimo moc manželovu, nedělala původně nic. V praetorském právu pak známe dědickou třídu *unde vir et uxorem*.¹⁸⁵ V době justiniánské pak známe zaopatření nuzné vdovy.¹⁸⁶ Co se *dos* týká, toto při smrti manželky normálně zůstávalo v moci manžela,¹⁸⁷ pokud si tedy smluvní strany nesjednaly jinak.¹⁸⁸

3.2 Upadnutím do otroctví

Velmi zajímavá je situace, kdy jeden z manželů upadl do válečného zajetí. Upadnutím do zajetí se fingovala právní smrt jednotlivce. Pokud se však tento ze zajetí vrátil, fungovalo takzvané *ius postliminium*. Toto právo mělo za následek, že jednotlivec mohl vstoupit zpět do všech svých práv.¹⁸⁹ Jedinou výjimkou byl pouze vztah manželský, který upadnutím do zajetí kvůli fikci smrti končil a s návratem ze zajetí se neobnovoval.¹⁹⁰

Takto zněla právní úprava do doby Justiniána, který stanovil, že samotným zajetím se manželství nekončí.¹⁹¹

Na právu *postliminia* v klasickém období lze tedy poznat, že se důraz kladl i na právní jistotu společnosti a manžela, který byl opuštěn upadnutím do zajetí druhého z manželů.

---

¹⁸¹ Heyrovský, 465.

¹⁸² *Leges regiae* I.12

¹⁸³ Petr Dostálík, 'Od sestry k nuzné vdově. Změny postavení manželky v římském dědickém právu', *PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE* 52, no. 2 (15 September 2022): 27, <https://doi.org/10.14712/2464689X.2022.17>.

¹⁸⁴ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 193.

¹⁸⁵ Dostálík, 'Od sestry k nuzné vdově. Změny postavení manželky v římském dědickém právu', 32.

¹⁸⁶ *Just. Nov.* 53, 6

¹⁸⁷ Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 52.

¹⁸⁸ D. 24, 3, 22 pr.

¹⁸⁹ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 215.

¹⁹⁰ Knütel, *Römisches Privatrecht*, 364.

¹⁹¹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 464.

3.3 Jiné formy kapitisdeminuce

První formu kapitisdeminuce, tedy upadnutí do otroctví, byla probrána v předchozí kapitole. Logicky by se obdobně v raném období dal očekávat důsledek prodeje do otroctví v době, kdy ještě bylo možné dlužníka prodat do otroctví. Záznamy o tomto dochované nemáme, ale byl by to logický důsledek situace v porovnání s pozdějším stavem.

Dalším typem kapitisdeminuce je ztráta občanství. Tato práce se zabývá manželstvím ve smyslu *ius civilis*. Ztráta občanství logicky vedla ke konci manželství dle tohoto práva.¹⁹² Manželství ale trvalo z pohledu práva národů.¹⁹³

Poslední forma kapitisdeminuce je změna postavení v rámci rodiny. Co se takovéto změny týká, toto dopad na trvání manželství nemělo.¹⁹⁴

3.4 Závěrem o získaných poznatcích o manželství v době císařské vycházejících z typologie zániku manželství

Obecně lze konstatovat, že na zánik manželství měla vliv smrt, a kapitisdeminuce *media* a *maxima*. V případě smrti manžela záleželo na postavení ženy ve vztahu k manželově rodině, což mělo dopad i na situace, kdy se uplatnilo právo *postliminia*.

Avšak základním poznatkem vyplývajícím z této kapitoly je to, že manželství bylo v antickém Římě chápáno jako vztah určitých osob, specificky manželů, k sobě navzájem. Jednalo se čistě o osobní svazek, v tom, že smrt manžela manželství rozpouštěla a nevedla k novému manželství v rámci manželovy rodiny.

Dalším důležitým aspektem ve vztahu k zániku manželství je však právní jistota. Společnost i stav jednotlivce logicky vyžadoval, aby změny stavu manželského byly, pokud možno, konečné. Tak právo *postliminium* v sobě nezahrnovalo právo na obnovu svazku manželského. V tomto se lehce liší pojetí rozvodů v Digestech, kde se dozvídáme o opětovné možnosti rozvedených manželů se k sobě znovu po rozvodu vrátit,¹⁹⁵ respektive se řeší, zda k rozvodu manželství vůbec došlo, pokud se k sobě manželé

---

¹⁹² Heyrovský, 464.

¹⁹³ Knütel, *Römisches Privatrecht*, 364.

¹⁹⁴ Knütel, 364.

¹⁹⁵ D. 23, 2, 33

opětovně vrátí.¹⁹⁶ V této situaci je tedy přednost dána spíše volnosti rozhodování jednotlivce než právní jistotě okolí. Je však znát, že toto upřednostnění mělo z hlediska právního řádu ty dopady, že situace manželů a ostatních osob byla nejistá. Bylo proto nutné upravit právním řádem dopady takového vrácení se do manželství, a to především z hlediska práva majetkového.¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ D. 24, 2, 3

¹⁹⁷ D. 24, 3, 19

4 Zánik manželství rozvodem

Na úvod je dobré uvést mimoprávní roviny rozvodu. Přestože trvající manželství bylo v římské společnosti oceňované a snad i stavěné na roviny určitého ideálu,¹⁹⁸ rozvod neměl nutně negativní důsledky z hlediska postavení jednotlivce ve společnosti. Obzvláště v době předkřesťanské byl prý rozvod velmi častý, to nicméně neznamenalo, že nebyl kritizovaný, obzvláště pokud k němu docházelo z iniciativy ženy.¹⁹⁹ Corbier uvádí, že více negativních společenských důsledků po rozvodu se dotýkalo žen,²⁰⁰ nicméně nedocházelo k jejich sociálnímu vyloučení jako následku rozvodu.²⁰¹ Treggiari také uvádí, že rozvod měl potenciál většího dopadu na ženy, z hlediska návratu věna a následného osudu dětí, přičemž dle ní je ještě zapotřebí zohlednit původ ženy.²⁰² Celkově je tedy možné říci, že rozvod byl sociálně respektovaný právní nástroj rozvázání manželství, avšak určité skutečnosti jako pohlaví, majetek, děti a potencionální problémy s návratem věna mohly mít následky na to, zda daná osoba byla ochotná rozvod podstoupit.

Jestliže byla nastíněna mimoprávní rovina rozvodu, je načase se věnovat jeho právní úpravě ve starověkém Římu. Nejprve je nutné poznamenat, že obdobně jako sňatek, i rozvod byl spíše sociální *factum* než právní jednání, které navíc na rozdíl od dnešní doby nebylo podrobeno soudní moci.²⁰³ Následující část se bude zabývat prvně osobami, které se rozvést nemohly, poté rozvodem konsensuálním, rozvodem jednostranným, zvláštními typy rozvodů, a nakonec formálními náležitostmi rozvodů.

---

¹⁹⁸ *Laudatio Turiae* je perfektní ukázkou tohoto fenoménu. *Laudatio Turiae* pojednává o manželském životě jedné ženy, kterou vychvaluje právě na základě jejího chování v manželství. Charakteristiky, které jsou vyzdvihovány, jsou například cudnost, úcta k rodičům, cit pro spravedlnost či pilnost v domácnosti. Z hlediska této práce je ale zásadní moment, kdy autor náhrobku popisuje, jak se s ním jeho manželka pokusila rozvést. Jelikož nemohli mít děti, jako věrná manželka se nabídla, že se s ním rozvede a najde mu jinou ženu, zachovává mu svoje jmění, sama však že nadále bude v postavení jeho snachy. Toto je vyzdvihováno právě v kontextu věrnosti k manželovi a k snaze získat to nejlepší pro svou rodinu, ač za cenu vlastní oběti. Náhrobek končí vychválením manželky pro její manželskou věrnost a vzorové manželství. Z tohoto vidíme, že alespoň pro část společnosti bylo ideálem věrné manželství. Obdobně naznačuje studie Shawa, že délka manželství obecně byla podstatným faktorem na římských náhrobcích. (Brent D. Shaw, “With Whom I Lived”: Measuring Roman Marriage, *Ancient Society* 32 (2002): 241.) Obdobně také Modestinus. (D. 23, 2, 1)

¹⁹⁹ Antti Arjava, ‘Divorce in Later Roman Law’, *ARCTOS ACTA PHILOLOGICA FENNICA* 22 (1988): 6.

²⁰⁰ Mireille Corbier, ‘Divorce and Adoption as Roman Familial Strategies’, in *Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome* (Oxford: Clarendon Press, 1996), 50.

²⁰¹ Corbier, 52.

²⁰² Susan Treggiari, ‘Divorce Roman Style: How Easy and How Frequent Was It?’, in *Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome* (Oxford: Clarendon Press, 1996), 46.

²⁰³ Knütel, *Römisches Privatrecht*, 364.

4.1 Osoby, které manželství rozvázat nemohly

V této části pojednáváme o osobách, které se z důvodů určitých svých vlastností nebyly schopné rozvést či se nebyly schopné rozvést se všemi relevantními právními účinky rozvodu. Zajímavé je, že se jedná pouze o ženy, a to jednak o propuštěnky a dále pak o ženy mentálně postižené čili, jazykem Digest, „šílené“.

4.1.1 Propuštěnky

Propuštěnky se nemohly rozvést se všemi právními účinky. Jednalo se o propuštěnky, které byly provdané za svého bývalého pána.²⁰⁴ Tyto propuštěnky mohly sice svého manžela opustit, avšak nemohly se domáhat vrácení svého věna a ani se znovu provdat, dokud jejich bývalý pán měl o pokračování manželství zájem.²⁰⁵ Tento koncept pochází z dob Augustova zákonodárství.²⁰⁶

Z tohoto konceptu však existovaly dvě výjimky. Jednak se týkaly chybějícího konsensu na straně ženy, a dále pak statutu jejího pána. Žena – propuštěnka se mohla rozvést se všemi právními účinky, pokud s původním sňatkem nesouhlasila²⁰⁷ anebo pokud její *manumittor* byla třetí osoba, odlišná od jejího původního pána.²⁰⁸ Za těchto okolností se pak žena mohla rozvést standardním způsobem se všemi běžnými dopady rozvodu.

4.1.2 Šílené

Šílenstvím ženy manželství automaticky nekončilo.²⁰⁹ Pokud byl zájem ze strany ženy, aby manželství ukončila, nastal zde zásadní problém. Šílená žena totiž postrádala potřebnou kapacitu, aby se mohla rozvést.²¹⁰ Rozvodu nemohl docílit ani její *curator*.²¹¹ Jediný, kdo mohl šílenou ženu nechat rozvést byl její *pater familias*.²¹² Tam však nastávala otázka, jaká pravděpodobnost byla, že otec byl ještě naživu, aby takového

---

²⁰⁴ D. 24, 2, 11 pr.

²⁰⁵ D. 24, 2, 11 pr.

²⁰⁶ Evans Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire*, 193.

²⁰⁷ Evans Grubbs, 194.

²⁰⁸ D. 23, 2, 10

²⁰⁹ D. 24, 2, 4

²¹⁰ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 87.

²¹¹ D. 24, 2, 4

²¹² D. 24, 2, 4

rozvodu mohlo být dosaženo. Treggiari upozorňuje, že většina otců s největší pravděpodobností umírala několik let po sňatku svých dcer.²¹³ Z tohoto důvodu zde budeme mít alespoň část šílených žen, které se sami rozvést nemohly a musely čekat na iniciativu svých manželů.

Máme ale právní úpravu, která řešila péči náležející šíleným ženám. Manžel byl povinen poskytovat minimální standard péče své šílené ženě, jinak mohl být k nutné péči donucen.²¹⁴ Jestliže se tedy šílená žena nemohla rozvést, byla jí zajištěna alespoň minimální péče.

4.2 Konsensuální rozvod

Konsensuálním rozvodem je zde míněna situace, kdy se obě strany chtějí rozvést, je zde tedy soulad vůlí ohledně rozvodu. K jeho omezení dochází až v období justiniánském.²¹⁵ Nejprve nastalo omezení rozvodových důvodů pro případ konsensuálního rozvodu. Mezi možné důvody se uvádí kněžství, sterilita či vojenská služba.²¹⁶ V době ještě pozdější byl konsensuální rozvod absolutně zakázán, avšak jen po velmi krátkou dobu. Zakázal jej zákon císaře Justiniána,²¹⁷ který fakticky zůstal v platnosti po dobu dvaceti čtyř let, než byl zrušen zákonem císaře Justina.²¹⁸ Vidíme tedy, že po většinu trvání antického Říma byl rozvod konsensuálním způsobem možný.

Podstatný je také fakt, že až do dob Justiniána konsensuální rozvod nebylo nutné na rozdíl od rozvodu jednostranného jakkoliv odůvodňovat, tedy nepodléhal dělení na „spravedlivé“ a „nespravedlivé“ důvody rozvodu, a logicky tím pádem na rozdíl od rozvodu jednostranného nepodléhal ani sankcím, například na věnu.²¹⁹ Treggiari uvádí, že i z hlediska formálního byl konsensuální rozvod nejméně náročnou formou rozvodu.²²⁰ Je tedy zřejmé, že konsensuální rozvod byl nejsnazší variantou rozvodu, a to až do opravdu pozdního období římského císařství.

---

²¹³ Treggiari, *Roman Marriage*, 443.

²¹⁴ D. 24, 3, 22, 8

²¹⁵ Nov. 117, 10

²¹⁶ D. 24, 1, 60 – 2 pr.; Nov. 117, 12

²¹⁷ Nov. 117, 10

²¹⁸ Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 182.

²¹⁹ Arjava, 181.

²²⁰ Treggiari, ‘Divorce Roman Style: How Easy and How Frequent Was It?’, 37.

4.3 Jednostranný rozvod (*repudium*)

Repudium je rozvod, který chce anebo spíše jej způsobuje pouze jedna strana. Tento typ rozvodu se zásadním způsobem vyvíjel po dobu trvání antického Říma, a tedy se v této části budeme věnovat právě vývoji tohoto institutu v čase.

4.3.1 Rané období

Dionýsios z Halikarnassu tvrdí, že římská manželství původně nebylo možné rozvést.²²¹ Na druhou stranu Plutarchos uvádí, že existoval Romulův zákon o rozvodu manželek, které se provinily tím, že byly nevěrné, dopustily se travičství, nebo podvrhly děti či nahradily klíče.²²² Pokud se manžel s manželkou rozvedl z jiného důvodu, manželce připadla polovina jeho majetku a druhá polovina připadla bohyni Cereře.²²³ Manželce jednostranný rozvod dovolen nebyl.²²⁴

Podle všeho existovala také nedochovaná část Zákona dvanácti desek, která se zabývala rozvodem, avšak její obsah pouze dovozujeme.²²⁵ Z Ciceronova vyprávění o rozvodu Antonia²²⁶ dovozujeme, že existovala typizovaná formule užívaná pro rozvedení se s manželkou.²²⁷ Z důvodu chybějící interpunkce v antických zdrojích však někteří zvažují, zda dle Zákona dvanácti desek nebyly ženou vráceny klíče spíše, než že by Ciceronův text poukazoval na jakékoliv formální slovní vyjádření rozchodu manželů.²²⁸

Zdá se tedy, že historicky se původně mohl jednostranně rozvést jedině manžel. Treggiari pak rekonstruuje vývoj jednostranných rozvodů následovně. Podle ní v manželství *cum manum* se mohl manžel rozvést z výše uvedených důvodů. S rozvojem institutu *matrimonium sine in manum conventione* se podle Treggiari musel rozvinout i

---

²²¹ *Ant.* 2,25

²²² *Plut. Rom.* 22

²²³ *Plut. Rom.* 22

²²⁴ *Plut. Rom.* 22

²²⁵ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 83.

²²⁶ *Cic. Phil.* 2, 28, 69.

²²⁷ Treggiari, *Roman Marriage*, 447.

²²⁸ Michal Skřejpek, *Lex et ius: zákony a právo antického Říma* (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2018), 27; Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 84; Alan Watson, 'The Divorce of Carvilius Ruga', *Tijdschrift Voor Rechtsgeschiedenis* 33, no. 1 (1965): 42.

institut rozvodu z popudu *pater familias* manželky. Nakonec se mohla i žena *sui iuris* jednostranně rozvést.²²⁹

4.3.2 Stav na počátku císařství

Jak již bylo výše uvedeno, manžel se mohl jednostranně rozvést už od dob republiky, ne-li od dob královských. Možnost ženy se nechat rozvést se vyvíjela pozvolněji, ale ke konci republiky se již rozvést jistě mohla žena v manželství *sine in manum conventione*.²³⁰ Nejisté je, zda se takto mohla rozvést i žena v manželství *cum in manum conventione*.²³¹ Za dob Cicerona však již bylo manželství *cum in manum conventione* dosti vzácné,²³² takže je otázkou, jak velké populace by se toto omezení vůbec týkalo.

Co se důvodů rozvodu týká, tyto se zřejmě s časem rozšířily i na další důvody.²³³ Každopádně „nespravedlivý“ jednostranný rozvod²³⁴ byl maximálně sankcionovaný podmínkou navrátit věno, kterémužto tématu se budeme věnovat v další kapitole.

4.3.3 Změny za vlády císaře Augusta

Císař Augustus je známý svou právní úpravou rodinných stavů. Jeho zákony například upravovaly dobu, po kterou osoba může zůstat po rozvodu svobodná.²³⁵

Z hlediska rozvodů je však nejzajímavější jeho úprava cizoložství. *Lex Iulia de adulteriis coercendis* se věnuje následkům cizoložství primárně vdaných žen.²³⁶ Manžel může být vnímán jako spolupachatel cizoložství, a to pokud se s cizoložnicí nerozvede.²³⁷ Fakticky tedy tento zákon představuje negativní incentivu pro páry, aby zůstaly spolu v případě cizoložství, a nutí tedy manžela v tomto specifickém případě k rozvodu.

---

²²⁹ Treggiari, *Roman Marriage*, 442.

²³⁰ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 226.

²³¹ Treggiari, *Roman Marriage*, 442.

²³² Treggiari, 443.

²³³ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 228.

²³⁴ Tedy rozvod, který nebylo možné podřadit pod existující důvody ospravedlňující rozvod.

²³⁵ Richard I. Frank, 'Augustus' Legislation on Marriage and Children', *California Studies in Classical Antiquity* 8 (1975): 42, <https://doi.org/10.2307/25010681>.

²³⁶ D. 58, 5

²³⁷ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 89.

4.3.4 Změny za vlády císaře Konstantina I.

Prvně je nutné předeslat, že důvod, proč se práce zabývá až právními změnami za císaře Konstantina I., je nedostatek evidence pro dřívější změny. Tento nedostatek důkazů nutně neznamená, že k žádným předchozím změnám nedošlo, ale pouze toliko, že se nám takové změny v pramenech nedochovaly.²³⁸

A teď již k změnám nastalým za vlády císaře Konstantina I. Za císaře Konstantina I. bylo snahou omezit jednostranné rozvody, a to tím, že byly omezeny rozvodové důvody a rozvody mimo tyto důvody byly postiženy nejružnějšími tresty.

Žena se mohla rozvést, pokud dokázala, že její muž je vrah, travič či narušitel hrobů. Pokud se rozvedla z jiného důvodu, musela manželovi ponechat své věno a sama byla vykázána do vyhnanství na ostrov.²³⁹

Manžel se mohl rozvést, pokud jeho žena byla cizoložnice, travička či dohazovačka, jinak musel vrátit celé věno a měl zákaz se znovu oženit.²⁴⁰ Pokud tento zákaz porušil, jeho první žena se mohla zmocnit celého věna jeho druhé ženy.²⁴¹

Co tomuto zákonodárství chybí, je jasný mechanismus jeho aplikace. Jestliže zákon mluví o dokázání toho, že manžel je vrah, travič či narušitel hrobů, bylo tím myšleno, že musí být nejprve odsouzen u trestního soudu?²⁴² V samotném dochovaném zákoně toto najisto postaveno není.

Co se dopadu tohoto zákona týká, Evans Grubbsová argumentuje tak, že tento zákon platil jen v západní části říše.²⁴³

4.3.5 Změny za vlády císaře Juliána

Podle našich dostupných informací císař Julián zrušil Konstantiniánovo zákonodárství.²⁴⁴ Tuto informaci obsahuje jednak pseudo-Ambrósius,²⁴⁵ jednak patristická literatura, zákon jako takový však dochovaný není.²⁴⁶ Není možné tedy získat

---

²³⁸ Arjava, 'Divorce in Later Roman Law', 8.

²³⁹ CT 3,16,1

²⁴⁰ CT 3,16,1

²⁴¹ CT 3,16,1

²⁴² Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 229.

²⁴³ Evans Grubbs, 235.

²⁴⁴ Evans Grubbs, 232.

²⁴⁵ Arjava, 'Divorce in Later Roman Law', 9.

²⁴⁶ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 233.

jistotu o právní úpravě po Justiniánově zásahu, jako nejpravděpodobnější možná varianta se však z pohledu autorky této práce jeví návrat k původnímu stavu před zákonodárstvím císaře Konstantina I.

Okamžitě po smrti Juliána se křesťanští císaři kupodivu nevrací ke Konstantinovské legislativě, nýbrž přetrvává ta císaře Juliána.²⁴⁷

4.3.6 Změny ve čtvrtém a pátém století n.l.

Zákon císaře Honoria a císaře Konstantia III. znovu ztížil jednostranné rozvody co do „spravedlivých“ rozvodových důvodů.²⁴⁸ Pro ženu byly možné tři úrovně manželova zavinění. Buď byl bez viny, pak žena ztrácí věno a je deportována na ostrov bez práva *postliminium* a bez práva se znovu provdat, nebo existuje lehčí zavinění na straně manžela a pak ztrácí věno a nemůže se znovu provdat, anebo jako třetí možnost může dokázat těžké zavinění na straně manžela a jeho kriminální delikty, pak si může ponechat věno a po pěti letech se znovu provdat.²⁴⁹ Ze strany manžela byl jednostranný rozvod také ztížen. Pokud ženu obviní ze závažných kriminálních aktivit a ta je odsouzena, může si ponechat její věno a okamžitě se znovu provdat, v opačném případě (tedy rozvádí-li se jen z důvodu ženiny osobnosti) musí vrátit věno a znovu se oženit může až po uplynutí dvou let.²⁵⁰ Tento zákon byl přebrán do Theodosiova Kodexu a platil tedy, i když jen krátce, pro západní a východní říši.²⁵¹

Císař Theodosius totiž krátce poté novelou²⁵² platnou v západní části říše opět zavedl předkonstantiniánskou, klasickou volnost jednostranného rozvodu.²⁵³ V roce 448 n. l. Valentinián tento zákon ratifikoval²⁵⁴ i pro svou půlku říše.²⁵⁵

Valentinián se však roku 452 n. l.²⁵⁶ vrátil k úpravě císařů Honoria a Konstantia.²⁵⁷

Obdobně císař Theodosius vydal nový zákon²⁵⁸ upravující přísněji rozvody, ale přesto byl tento zákon méně přísný než výše uvedená Konstantiniánská úprava.²⁵⁹ Žena se nyní

---

²⁴⁷ Arjava, 'Divorce in Later Roman Law', 13.

²⁴⁸ CT 3,16,2

²⁴⁹ CT 3,16,2

²⁵⁰ CT 3,16,2

²⁵¹ Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 181.

²⁵² Nov. Theod. 12, 1, 1

²⁵³ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 235; Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 181.

²⁵⁴ NVal. 26

²⁵⁵ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 235.

²⁵⁶ NVal. 35,11

²⁵⁷ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 236.

mohla rozvést, pokud manželovi mohla prokázat širší výčet kriminální aktivity, nevěru, přivedení padlých žen do její domácnosti za její přítomnosti, či pokud se ji pokusil zabít či pokud ji bil.²⁶⁰ Muž se pak mohl rozvést pro nevěru, určitý výčet kriminálních aktivit, pokud jeho žena navštěvovala bankety bez jeho svolení či gladiatorké hry a divadlo, či pokud se jej pokusila zabít či na něj vložila ruku.²⁶¹ Trestem za nedodržení těchto podmínek nebyla trestní sankce, pouze ztráta věna. Žena se nesmí provdat po dobu pěti let, jinak manželství není platné dle civilního římského práva.²⁶²

Císař Anastasius pak specifikoval, že tento časový rozestup platí jen v případě jednostranného rozvodu, nikoliv pro případ konsenzuálního rozvodu, tam pak platí perioda pro nový sňatek v rozsahu jednoho roku.²⁶³

4.3.7 Stav za vlády císaře Justiniána

V Kodexu císaře Justiniána existuje jen několik ustanovení ohledně rozvodu. Pro nás nejdůležitější z těchto ustanovení je to, které nám sděluje, že císař Justinián převzal zákon Theodosia, co se rozvodových důvodů týká.²⁶⁴ Dále uvádí, že neobdržení notifikace o rozvodu jeho platnosti nebrání.²⁶⁵ Upravena je role rodičů v rozvodu, tj. nulové možnosti matky zapříčinit rozvod²⁶⁶ a limitované možnosti otce.²⁶⁷ Také je upravena nutná doba čekání v případě padnutí do zajetí²⁶⁸ či při čekání na zasnoubeného,²⁶⁹ jakož i nakládání s věnem v případě *interdictio ignis et aquae*.²⁷⁰

Digesta upravují rozvod spíše kusým způsobem, dle jednotlivých kauz. Dle Digest k rozvodu může dojít pouze upřímným, a tedy nefingovaným, aktem.²⁷¹ Žena *sui iuris* se nemůže rozvést proto, aby okradla otce a k věnu manželovi dopomohla.²⁷² Po upadnutí

---

²⁵⁸ CJ. 5, 17, 8

²⁵⁹ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 236.

²⁶⁰ CJ. 5, 17, 8

²⁶¹ CJ. 5, 17, 8

²⁶² CJ. 5, 17, 8

²⁶³ CJ. 5, 17, 9

²⁶⁴ CJ. 5, 17, 8

²⁶⁵ CJ. 5, 17, 6

²⁶⁶ CJ. 5, 17, 4

²⁶⁷ CJ. 5, 17, 5

²⁶⁸ CJ. 5, 17, 7

²⁶⁹ CJ. 5, 17, 2

²⁷⁰ CJ. 5, 17, 1

²⁷¹ D. 24, 2, 3

²⁷² D. 24, 2, 5

do zajištění je možné se rozvést jen po uplynutých pěti letech, pokud není jisté, zda je manžel ještě na živu.²⁷³ Digesta dále ještě upravují rozvod propuštěnek a šílených, avšak o těchto otázkách již bylo pojednáno výše, takže se jimi nebudeme dále zabývat.

Justiniánské Inštituce rozvod vůbec neupravují.

4.3.8 Změny za vlády císaře Justiniána

První zákon císaře Justiniána upravuje další možný důvod rozvodu ze strany ženy, a to impotenci manžela po dobu trvající dva roky.²⁷⁴

Další zákon císaře Justiniána se týká žen bez věna, jakož i důvodů pro rozvod. K důvodům pro rozvod byla přidána snaha o potrat, jakož i koupání se s muži či snaha o znovuprodání se za trvání předchozího manželství.²⁷⁵ Co se žen bez věna týká, zákon zakazuje rozvod s nimi krom důvodů vyhrazených ostatním zákonodárstvím Justiniána.²⁷⁶ Při porušení tohoto zákazu má žena nárok na čtvrtinu manželova majetku, a totéž platí pro ženy, které samy mají spravedlivý důvod k rozvodu.²⁷⁷

Justinián dále zrušil *actio de moribus*,²⁷⁸ tedy žalobu na to, aby manželka pozbyla část nebo veškeré věno, v případě, kdy byl rozvod způsoben manželkou.²⁷⁹ Tímto zákonem byl seznam spravedlivých důvodů pro rozvod rozšířen o způsobení potratu či koupání se s cizími muži.²⁸⁰

Justiniánova novela 22 v podstatě reiteruje to, že Theodosiův zákon²⁸¹ platí co do důvodů rozvodu a následků jejich nedodržení.²⁸² Dále zakazuje rozvod proti vůli rodičů.²⁸³

Justiniánova novela 117 drasticky omezuje důvody pro rozvod manželů. Rozvodové důvody manžela se převážně soustředí na věrnost manželky. Důvody rozvodu se proto soustředí na faktickou nevěru manželky,²⁸⁴ její cudné jednání co do navštěvování divadel

---

²⁷³ D. 24, 2, 6

²⁷⁴ CJ 5, 17, 10

²⁷⁵ CJ 5, 17, 11, 2

²⁷⁶ CJ. 5, 17, 11, 1

²⁷⁷ CJ. 5, 17, 11, 1

²⁷⁸ CJ. 5, 17, 11, 2

²⁷⁹ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 32.

²⁸⁰ CJ. 5, 17, 11, 2

²⁸¹ CJ. 5, 17, 8

²⁸² Nov. 22, 15

²⁸³ Nov. 22, 19

²⁸⁴ Nov. 117, 8, 2

a cirkusů²⁸⁵ či banketů a lázní,²⁸⁶ či pobytu mimo domov bez manželova souhlasu krom návštěv rodičů.²⁸⁷ Kromě plánovaného převratu pak absolutně mizí kriminální jednání, která by rozvod ospravedlňovala.²⁸⁸ Pro manžela je pak ještě možné se rozvést, pokud jeho manželka či jiní za jejího vědomí osnovali proti jeho životu.²⁸⁹ Ze strany manželky je pak možný rozvod pro osnování proti jejímu životu,²⁹⁰ proti její ctnosti²⁹¹ či z důvodu nevěry jejího manžela, pokud byla prokázána v dostatečné míře.²⁹² Dále bylo možné rozvést se pro neplodnost, rozhodnutí žít monastickým životem či pro upadnutí do zajetí po dlouhou dobu.²⁹³

Justiniánova další novela mění sankce pro rozvádějící se osoby, a to na stejnou sankci pro muže a ženy jaká se dříve aplikovala pouze na ženy.²⁹⁴

Justinián se novelou 134 vrací k právní úpravě Konstantina, co se nevěrných žen týká,²⁹⁵ a upravuje penalizaci za „nespravedlivý“ rozvod.²⁹⁶ Specificky tato novela stanoví, že pokud k nespravedlivému rozvodu dojde, rozvádějící se jsou povinni vstoupit do kláštera a ztrácejí svůj majetek ve prospěch svých dětí a svého kláštera.²⁹⁷

4.3.9 Shrnutí úpravy jednostranného rozvodu

Co se jednostranného rozvodu týká, je vidět, že po většinu doby byl možný rozvod pro „spravedlivé“ i „nespravedlivé“ důvody. Co se měnilo byl seznam „spravedlivých“ důvodů a penalizace za jejich nedodržení. Po většinu doby to byla penalizace ve smyslu podržení či vydání věna, čemuž se blíže budeme věnovat v další kapitole.

---

²⁸⁵ Nov. 117, 8, 6

²⁸⁶ Nov. 117, 8, 4

²⁸⁷ Nov. 117, 8, 5

²⁸⁸ Nov. 117, 8, 1; Nov. 117, 9, 1

²⁸⁹ Nov. 117, 8

²⁹⁰ Nov. 117, 9, 2

²⁹¹ Nov. 117, 9, 3 a 4

²⁹² Nov. 117, 9, 5

²⁹³ Nov. 117, 12

²⁹⁴ Nov. 127, 4

²⁹⁵ Nov. 134, 10

²⁹⁶ Nov. 134, 10, 11-12

²⁹⁷ Nov. 134, 11

4.4 Zvláštní typy rozvodů

Prvním specifikem je manželství *cum in manum conventione*. Vzhledem k tomu, že nad ženou měl manžel, či jeho *pater familias*, moc (*manus*), bylo nutné ženu z této moci vymanit. Dle Gardnerové byla nutná remancipace ženy,²⁹⁸ minimálně pak zvláštní forma rozvodu.²⁹⁹

Druhým případem je manželství doprovázené konfarrací, který se také řadí mezi sňatky *cum in manum conventione*, ale vyznačuje se specifickými účinky na pouta ženy k její nové rodině, například její vstup do kultu rodiny, o němž bylo pojednáno v bodě 1.2.1. Tento typ manželství nejprve vůbec nebylo možné rozvést, později k jeho rozvázání bylo nutné *diffareatio*, a nakonec se takovéto manželství rozvádělo za souhlasu císaře.³⁰⁰

Dalším případem je *coemptio*, které je rozvazováno *remancipatio*, a *usus*, které je rozvazováno vyjádřením nevěle být dále manžely.³⁰¹

4.5 Formální náležitosti rozvodů

Gardnerová uvádí, že žádná formální procedura nebyla zákonem vyžadována.³⁰² Na druhou stranu existuje debata o tom, zda existovaly určité formální prvky, které mohly být vyžadovány pro platný rozvod, a to formální slova, zaslání listiny a přítomnost sedmi svědků.

4.5.1 Formální slova

Zákon zřejmě nevyžadoval specifickou frázi pro vznik platného rozvodu. Z Ciceronova textu někteří usuzují, že tradiční slova pro rozvod existovala v Zákoně dvanácti desek. Jiní, jak již bylo výše uvedeno, se domnívají, že by text měl být čten s jinou interpunkcí (bod 4.3.1). Osobně se k tomuto názoru přikláním.

---

²⁹⁸ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 84.

²⁹⁹ Ernst Levy, *Der Hergang Der Römischen Ehescheidung*, 1925, 38.

³⁰⁰ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 84.

³⁰¹ John Andrew Couch, 'Woman in Early Roman Law', *Harvard Law Review* 8, no. 1 (25 April 1894): 48, <https://doi.org/10.2307/1322384>.

³⁰² Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 84.

Na druhou stranu, Gaius nám uvádí typická slova pro zapuzení manželky. Dle něj se mohlo říci: „Měj své věci pro sebe“ či také „Spravuj si svoje věci.“³⁰³ Na druhou stranu se žádný z nám dochovaných zdrojů nezaobírá tím, zda právě tato slova byla vyslovena. Mám proto za to, že toto mohla být slova pro rozvod tradiční, nikoliv však nezbytně nutná z právního hlediska. Obdobně Gardnerová uvádí, že Gaius sám slova neprezentuje jako právně nutná.³⁰⁴ Taktéž Treggiariová považuje tuto formulaci za tradiční, ne však právně nutnou.³⁰⁵

Další formální slova identifikující rozvod jsou *i foras*.³⁰⁶ I tato slova mají za následek okamžitý rozvod.³⁰⁷

4.5.2 Zaslání listiny

V klasické době bylo standardním způsobem rozvodu ústní vyrozumění rozvádějících se manželů.³⁰⁸ Obvyklé bylo zřejmě využití posla, jakožto osoby, jež mohla obsah poselství dosvědčit. V jednotlivých případech byla písemná forma rozvodu samozřejmě možná,³⁰⁹ i když nikoliv vyžadovaná.³¹⁰

V poklasické době bylo naopak standardní forma rozvodu zasláním rozváděcího dopisu.³¹¹ Císař Theodosius dokonce zaslání zapuzovací listiny pro platný rozvod vyžadoval.³¹² Císař Honorius krátce tento požadavek převzal i pro druhou půlku říše, avšak během třinácti let jej zase zrušil.³¹³

Zajímavá je otázka doručení poselství o rozvodu. Notifikaci nebylo nutné doručit, bylo zapotřebí pouze to, aby byla odeslána.³¹⁴

---

³⁰³ D. 24,2,2,1

³⁰⁴ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 85.

³⁰⁵ Treggiari, *Roman Marriage*, 447.

³⁰⁶ Patricia A. Rosenmeyer, 'Enacting the Law: Plautus' Use of the Divorce Formula on Stage', *Phoenix* 49, no. 3 (1995): 204, <https://doi.org/10.2307/1192521>.

³⁰⁷ Rosenmeyer, 206.

³⁰⁸ Levy, *Der Hergang Der Römischen Ehescheidung*, 53.

³⁰⁹ Levy, 59.

³¹⁰ Levy, 65.

³¹¹ Levy, 104.

³¹² Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 235.

³¹³ Evans Grubbs, 235.

³¹⁴ CJ. 5, 17, 6

4.5.3 Sedm svědků

Tento požadavek vychází z Augustova zákona *lex Iulia de adulteriis*. Jeho znění známe z Digest,³¹⁵ z komentáře Paula.³¹⁶ Digesta uvádí, že k platnosti rozvodu je nutná přítomnost sedmi dospělých římských občanů.³¹⁷ Přičemž mezi tyto se nepočítá propuštěnec osoby, která se rozvádí, či jeho předků.³¹⁸

Interpretace historiků je taková, že tato procedura platila právě a pouze pro nevěrnost ženy, kdy rozvod byl nutný.³¹⁹ Otázkou je z mého hlediska to, zda tato procedura historicky nevznikla právě pro rozvody dle Augustova zákona *lex Iulia de adulteriis*, ale nebyla Digesty rozšířena i na ostatní situace. V Digestech je totiž předepsán pouze počet svědků, nikoliv již u kterého typu rozvodů se mají použít. A jelikož Digesta byla použitelná bez přihlídnutí k předchozím zdrojům úpravy, nejsem si jistá, zda účelem zákonodárce nebylo tuto povinnost rozšířit i na další typy rozvodů.

4.6 Shrnutí právní úpravy rozvodů v době císařské

V období císařském bylo možno docílit rozvodu, a to buď způsobem dosažení konsensu obou manželů o rozvodu anebo jednostranným aktem jednoho z nich. Jednostranný rozvod byl od dob císaře Konstantina v určitých případech „nespravedlivého“ rozvodu majetkově postihovaný a tím i omezovaný. Dvoustranný rozvod seznal omezení až v době justiniánské.

Pro některé osoby však byl rozvod složitější. Jednalo se jednak o šílené a propuštěnky - manželky svého patrona, které se vůbec rozvést nemohly. Pak se jednalo také o osoby *cum in manum conventione*, které k rozvodu potřebovaly specifické formální náležitosti.

Obecné formální náležitosti rozvodů byly v této kapitole také rozvedeny, zvláštní důraz byl kladen na formální slova rozvodu, zasílání listiny a přítomnost sedmi svědků.

---

³¹⁵ D. 24, 2, 9

³¹⁶ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 85.

³¹⁷ D. 24, 2, 9

³¹⁸ D. 24, 2, 9

³¹⁹ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 85.

5 Vracení věna při rozvodu

Jestliže společnost připouští rozpuštění manželského svazku, musí se vyrovnat i s majetkovými dopady takového institutu. V této kapitole se pojednává o vracení věna při rozpadu manželství. Římská společnost toto řešila dvěma způsoby, a to buď formou smluvní úpravy či formou mimosmluvní úpravy.

Smluvní úpravou vracení věna po rozvodu je třeba rozumět zvláštní ujednání týkající se vracení věna mezi manželem a poskytovatelem věna, která upravují, za jakých situací a jakým způsobem má být věno vráceno.

Mimosmluvní úpravou vracení věna po rozvodu jsou pak situace, kdy vracení věna takto mezi účastníky upraveno není a manželka či její pater familias se pouze dovolávají práva.³²⁰

5.1 Smluvní úprava vracení věna

Původní formou řešení vracení věna byla zřejmě smluvní úprava vracení věna. Jelikož se věno zřizovalo stipulací, bylo možno na něj žalovat, pokud byla sjednána zvláštní záruka *cautio rei uxoriae*.³²¹ Bartošek tuto informaci uvádí v kontextu období do 3. stol. př. n.l., nicméně možnost smluvně upravit vracení věna bylo možné i v pozdějších dobách.³²²

Gardnerová uvádí, že pokud bylo smluvně ohledně vracení věna, používala se *actio ex stipulatu*.³²³ Specificky se jednalo o *actio dotis*.³²⁴ Stipulovalo se nejen ohledně rozvodu manželství, ale i ohledně osudu věna v případě, kdy jeden z manželů zemřel.³²⁵ Takovémuto typu věna se říkalo *dos recepticia*.³²⁶

Dle Treggiariové bylo obvyklé při smluvní úpravě vracení věna brát v podtaz děti z manželství vzešlé.³²⁷ Bylo možné smluvit pouze pro případ rozvodu, pro případ smrti či pro případ obojího.³²⁸

---

³²⁰ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 864.

³²¹ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 86.

³²² Treggiari, *Roman Marriage*, 357.

³²³ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 105.

³²⁴ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 34.

³²⁵ Treggiari, *Roman Marriage*, 357.

³²⁶ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 105.

³²⁷ Treggiari, *Roman Marriage*, 357.

Z moderního pohledu možná nejdůležitější úprava se skrývá v Digestech, kde se pojednává o tom, od kterých ustanovení se nelze odchýlit, tedy o kogentních ustanoveních. Mezi takováto ustanovení patří úmluvy o nezbytných nákladech, odnětí věci, darování a úmluvy obcházející podstatu veřejného potrestání.³²⁹ Dále se nelze v neprospěch ženy odchýlit od ustanovení ohledně časového úseku vyhrazeného pro vracení věna.³³⁰

5.2 Mimosmluvní úprava vracení věna

Oproti smluvní úpravě je ta mimosmluvní úprava méně závislá na vůli jednotlivců. Trochu problematické je datování vzniku tohoto institutu. Podle Bartoška se teprve koncem republiky vyvíjí žaloba *actio rei uxoriae*,³³¹ dle Heyrovského ji však v obyčejovém právu můžeme spatřit již koncem 2. st. př. n. l.³³² Další varianty náhledu na věc jsou představeny v následujícím bodě.

5.2.1 Rané období

Dle Heyrovského v raném období byly rozvody vzácné a v případě nich, nebo v případě smrti manžela, byl podle něj mrav dostatečnou zárukou toho, že se ženě dostalo navrácení věna buď od muže samotného nebo od jeho dědiců.³³³ Jiní autoři předpokládají, že o vracení věna máme dochované písemné záznamy i z dřívější právní úpravy.

V nadneseném slova smyslu by bylo možné mluvit o úpravě vracení věna již v zákoně XII. desek.³³⁴ Jak již bylo výše řečeno, tradiční slova z tohoto zákona mluví o tom, že má rozvádějící se strana mít své věci.³³⁵ Mohlo by se tedy jednat o právní úpravu rozdělení majetkových práv manželů. Na druhou stranu, tento výklad závisí na tom, že správný výklad interpunkce³³⁶ je „*res suas sibi habeto*“.³³⁷ Jak bylo již výše uvedeno, toto je otázka sporná. Osobně se přikláním spíše k druhé interpretaci, uvedené v bodě

---

³²⁸ D. 24, 3, 22 pr.

³²⁹ D. 23, 4, 5

³³⁰ D. 23, 4, 14-16

³³¹ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 86.

³³² Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 864.

³³³ Heyrovský, 863.

³³⁴ Zákon XII. desek 4, 3

³³⁵ Cic. *Phil.* 2, 28, 69

³³⁶ Viz bod 3.5.1

³³⁷ Watson, 'The Divorce of Carvilius Ruga', 42.

4.3.1. Obdobně smýšlí i Watson. Pokud však je první interpretace správná, Watson se přiklání k výkladu, že se jednalo o jakési oddělení ženina jmění od toho manželova.³³⁸ Bližší právní úpravu tohoto oddělní majetku však neznáme. Není jasné, zda by se mělo jednat o osobní majetek ženy či o věno, ani zda se skutečně jedná o výzvu s faktickými právními účinky na dělení manželského jmění.

Další úpravu vracení věna měl dle Plutarcha zavést již bájný král Romulus. Jak již bylo výše uvedeno, dle tohoto zákona žena nesměla opustit muže, ale muž ženu opustit směl, a to, pokud se dopustila travičství, nevěry či záměny dětí.³³⁹ V takovém případě nebylo zapotřebí žádného majetkového vyrovnání. Pokud se však manžel rozváděl z jakéhokoliv jiného důvodu, musel dát polovinu svého majetku své bývalé manželce a druhou polovinu zasvětit bohyni Cereře.³⁴⁰ Zajímavé je, že zde se ještě nebavíme o vracení věna, ale o převodu celé poloviny manželova majetku. Watson nicméně upozorňuje na určitou existující míru kritiky vůči existenci tohoto zákona,³⁴¹ nicméně minimálně v období Plutarcha existovalo určité povědomí o potřebě majetkového vyrovnání manželů v raném období římského vývoje.

Na druhou stranu, ve zdrojích se traduje jako první rozvod ten, kdy se okolo roku 230 př. n. l.³⁴² rozvedl Carvilius Ruga,³⁴³ a to i přes to, že dřívější rozvody se ve zdrojích vyskytují.³⁴⁴ Watson nabízí přesvědčivou interpretaci, kdy navrhuje, že do rozvodu Carvilia Ruggy se uplatňovala pravidla z Romulova zákona, zatímco v případě Carvilia Ruggy došlo k rozvodu z morálně ospravedlnitelného důvodu mimo koncepci tohoto zákona.³⁴⁵ Tím, že byl rozvod ochráněn, tj. tím, že Cariliuc Ruga nebyl povinen zaplatit ničeho, byl dán impulz k novelizaci úpravy majetkového vypořádání manželů.³⁴⁶ Dle Watsona reakcí byl právě vznik *cautiones rei uxoriae* a pozdější vznik *actio rei uxoriae*.³⁴⁷

---

³³⁸ Watson, 41.

³³⁹ Plut. *Rom.* 22,3

³⁴⁰ Plut. *Rom.* 22,3

³⁴¹ Watson, 'The Divorce of Carvilius Ruga', 45.

³⁴² Watson, 40.

³⁴³ Aulus Gellius, *Noctae Atticae* 4, 3

³⁴⁴ Watson, 'The Divorce of Carvilius Ruga', 41.

³⁴⁵ Watson, 46.

³⁴⁶ Watson, 46.

³⁴⁷ Watson, 47.

Okolo 200 př. n. l. se v prétorském ediktu vyvinula *actio rei uxoriae*.³⁴⁸ Lze tedy shrnout, že nejpozději okolo počátku 2. st. př.n. l.³⁴⁹ se vyvinulo právo na vrácení věna i přes absenci stipulace. Dřívější právní úprava dirigující majetkové poměry po zániku manželství sice zřejmě existovala, nevěnovala se však pouze věnu tak, jak je nám známo z pozdější římské právní úpravy.

5.2.2 Stav na počátku císařství

Na počátku císařství se používala žaloba *actio rei uxoriae* na vyžádání si dotálních věcí od manžela po rozvodu manželství.³⁵⁰ Z dotálních věcí bylo možné, aby si manžel některé podržel (tzv. *retentiones*), a to z taxativně stanovených důvodů. O takto zadržovaných položkách se nalézají důkazy již v Ciceronově díle,³⁵¹ i když není jisté, jak vysoký podíl si manžel době Ciceronově mohl podržet.³⁵² Fakticky máme výši *retentiones* zachovanou³⁵³ až z *Tituli Ulpiani*.³⁵⁴

Prvním z takto stanovených důvodů bylo chování ženy.³⁵⁵ Tento typ podržení části věna se nazývá *propter mores*.³⁵⁶ Za nemorálnost ženy, která měla podobu cizoložství, si manžel mohl ponechat šestinu věna,³⁵⁷ až na ten případ kdy manžel sám byl vinen z kuplířství.³⁵⁸ Za méně závažné formy nemorálnosti manželky pak jednu osminu.³⁵⁹ *Digesta* dále stanoví, že pokud obě strany se obviňovaly z nemorálnosti, nárok nemá ani jedna z nich.³⁶⁰

Druhý důvod, proč by si manžel mohl podržet část věna, spočíval v existenci dětí z manželství rodičů.³⁶¹ Děti totiž i po rozvodu rodičů zůstávali v moci otce,³⁶² i když v pozdějším období soudce rozhodoval, zda dítě po rozvodu zůstane fakticky žít u otce či

---

³⁴⁸ Alan Watson, 'The Development of the Praetor's Edict', *The Journal of Roman Studies* 60 (1970): 110, <https://doi.org/10.2307/299417>.

³⁴⁹ Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1910, 864.

³⁵⁰ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 37.

³⁵¹ Cic. *In top.* 4, 19

³⁵² Treggiari, *Roman Marriage*, 352.

³⁵³ Treggiari, 352.

³⁵⁴ *Tituli Ulpiani VI*

³⁵⁵ Ulp. *Tit.* 6, 12

³⁵⁶ Arjava, 'Divorce in Later Roman Law', 6.

³⁵⁷ Treggiari, *Roman Marriage*, 352.

³⁵⁸ D. 24, 3, 47

³⁵⁹ *Tituli Ulpiani VI*, 12

³⁶⁰ D. 24, 3, 39

³⁶¹ Ulp. *Tit.* 6, 10

³⁶² Evans Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire*, 199.

u matky.³⁶³ Tímto způsobem si manžel mohl ponechat až pětinu věna za každé dítě, a to až do celkové hodnoty poloviny věna.³⁶⁴ Prvně se však posuzovalo, čím vinou byl rozvod způsoben. Tak pokud byl rozvod způsoben mužem, nemohl si ponechat část věna z důvodu existence dětí.³⁶⁵ Pokud však se manžel a manželka nemohou dohodnout, čím vinou manželství zaniklo, pak bývalo rozhodnuto, že manželství zaniklo vinou obou a ani jeden z nich nebyl zákonem trestán.³⁶⁶

Pokud naopak byla vina na straně manžela, musel věno splácet bez obvyklých časových zvýhodnění,³⁶⁷ tedy okamžitě.³⁶⁸

Další důvody, proč si manžel mohl ponechat *retentiones*, spočívaly v darování, nákladech (nutné, užitečné a z důvodu potěchy)³⁶⁹ a odnesených věcech.³⁷⁰ Blíže se těmito instituty bude tato práce zabývat v sedmé kapitole.

Je tedy možné shrnout, že v době ranného císařství existovala *actio rei uxoriae*, přičemž manželovi byly povoleny určité *retentiones* v souvislosti se zaviněním rozvodu manželství. Problematický je samozřejmě nedostatek zdrojů, kdy není dochováno mnoho o rozvodech, natož pak o majetkových dopadech rozvodů, v období Principátu.³⁷¹

5.2.3 Změny za vlády císaře Konstantina I.

Za vlády císaře Konstantina I. byl vydán zákon omezující rozvody, jak již bylo popsáno v kapitole 4.3.4. Manželé se mohli jednostranně rozvést z přesně stanovených důvodů, konsensuální rozvod tímto nebyl ovlivněn. Žena se tedy mohla rozvést, pokud muž byl vrah, travič či narušitel hrobů.³⁷² Muž se mohl rozvést, pokud žena byla cizoložnice, travička či dohazovačka.³⁷³

Pokud se rozvedli mimo tyto důvody, nastala následující reakce co do jejich nároku na *dos*. Pokud na vině byla žena, ztrácela celé *dos*, a hrozilo jí vyhnanství.³⁷⁴

---

³⁶³ C. 5, 24, 1

³⁶⁴ Ulp. *Tit.* 6, 10

³⁶⁵ Cic. *In top.* 4, 19

³⁶⁶ D. 24, 3

³⁶⁷ Ulp. *Tit.* 6, 13

³⁶⁸ Blíže bude o časových limitech vracení věna pojednáno v kapitole 6.2 této práce.

³⁶⁹ Ulp. *Tit.* 6, 14

³⁷⁰ Ulp. *Tit.* 6, 9

³⁷¹ Arjava, 'Divorce in Later Roman Law', 7.

³⁷² CT. 3, 16, 1

³⁷³ CT. 3, 16, 1

³⁷⁴ CT. 3, 16, 1

Pokud rozvod zapříčinil muž, taktéž ztrácel nárok na věno a nemohl se znovu oženit.³⁷⁵ Zde tedy z majetkového hlediska nedochází k žádnému zásadnímu rozporu v porovnání se stavem na počátku císařství.

Shrnout je možné, že se změny císaře Konstantina I. majetkově hlouběji dotkly ženy, muže jen minimálně. Omezení důvodů rozvodů se však dotklo obou stran.

5.2.4 Změny za vlády císaře Juliána

Juliánova vláda znamenala návrat do předkonstantiánovského stavu, jak bylo uvedeno již v kapitole 4.3.5 této práce. Jednalo se tedy zřejmě o návrat k majetkové úpravě takové, jako byla popsána v kapitole 5.2.2.

5.2.5 Změny ve čtvrtém a pátém století

První změna, kterou se sluší zmínit, je změna technického charakteru, co se vymáhání věna týká. Císaři Valentinián a Theodosius stanovili, že věno lze vymáhat jakýmkoli slovy.³⁷⁶

Další změny již se týkají vlastního rozsahu věna, který bylo možné vymáhat nazpět po rozvodu. Jak již bylo výše řečeno, za císařů Honoria a Konstantia III. opět došlo k omezení rozvodových důvodů.³⁷⁷ Ve dvou případech žena ztrácela věno přímo, a to, když byl manžel bez viny (nebyl obviněn z žádných chyb) či pokud byl vinen lehčím zaviněním (chyby povahy a jiné lehčí chyby).³⁷⁸ Pokud byl manžel vinen kriminálním deliktem, žena si mohla věno ponechat.³⁷⁹

Co se manžela a věna týká, také došlo k zásadním změnám. Věno byl povinen vrátit, pokud ženu obvinil jen z lehčích provinění (závady ženiny osobnosti) či pokud ji neobvinil vůbec.³⁸⁰ Naopak, pokud ženu obvinil z kriminálních aktivit, a tyto jí prokázal, mohl si manžel věno ponechat.³⁸¹

---

³⁷⁵ CT. 3, 16, 1

³⁷⁶ C. 5, 11, 6

³⁷⁷ CT 3,16,2

³⁷⁸ CT 3,16,2

³⁷⁹ CT 3,16,2

³⁸⁰ CT 3,16,2

³⁸¹ CT 3,16,2

Osud tohoto zákona byl poněkud složitý, jak již bylo výše zmíněno.³⁸² V první řadě byl zákon přebrán do Theodosiova Kodexu.³⁸³ Následně císař Theodosius pro západní říši opět zavedl předkonstantiniánskou³⁸⁴ volnost jednostranného rozvodu,³⁸⁵ v čemž ho nakonec následoval i císař Valentinián pro východní půlku římské říše.³⁸⁶

Následovala opět doba přísnější úpravy rozvodů. Valentinián se vrátil k úpravě císařů Honoria a Konstantia.³⁸⁷ I císař Theodosius zpřísnil podmínky pro rozvody a sankce za jejich nedodržení ve formě zásahů do majetkových vztahů manželů. Tento zákon byl nakonec přejet do Justiniánova zákonodárství.³⁸⁸

V zákoně císaře Theodosia opět nacházíme pravidlo formulované na principu spravedlivých důvodů, proč se nechat rozvést a majetkových dopadů, pokud tyto nejsou dodrženy. Tak například žena se mohla nechat rozvést, pokud manželovi prokázala kriminální aktivity, nevěru, přivedení padlých žen do její domácnosti za její přítomnosti, či pokud se jí pokusil zabít či pokud ji bil.³⁸⁹ V těchto případech si žena věno ponechala.³⁹⁰ Pokud však takovéto aktivity nemohla prokázat, věno propadalo manželovi. Z manželovy strany existoval obdobný výčet, tento se dotýkal nevěry, výčtu kriminálních aktivit, navštěvování banquetů či gladiátorských her a divadla bez jeho svolení, či pokud se jej pokusila zabít či na něj vložila ruku.³⁹¹ Za těchto okolností si manžel mohl ponechat věno, jinak jej musel vrátit ženě.³⁹²

5.3 Změny ve vymáhání věna za vlády císaře Justiniána

K zásadní změně v pojetí vracení věna po rozvodu došlo za vlády císaře Justiniána. Tento v podstatě sjednotil *actio rei uxoriae* a *actio dotis*,³⁹³ náležející dle Bartoška mezi *actio ex stipulatu*.³⁹⁴ Dosáhl toho tím, že zrušil *actio rei uxoriae*³⁹⁵ a na *actio dotis*

---

³⁸² Kapitola 4.3.6

³⁸³ CT 3,16,2

³⁸⁴ Arjava, 'Divorce in Later Roman Law', 13.

³⁸⁵ Nov. Theod. 12, 1, 1

³⁸⁶ NVal. 26

³⁸⁷ Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity*, 236.

³⁸⁸ C. 5, 17, 8

³⁸⁹ C. 5, 17, 8

³⁹⁰ C. 5, 17, 8

³⁹¹ C. 5, 17, 8

³⁹² C. 5, 17, 8

³⁹³ O tomto institutu bude blíže pojednáno v kapitole 4.2.

³⁹⁴ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 34.

³⁹⁵ C. 5, 13, 1 pr.

aplikoval pravidla, která se původně týkala jen *actio rei uxoriae*.³⁹⁶ Neaplikovala se však pravidla ohledně *retentiones*, neboť téhož šlo podle Justiniána dosáhnout jiným způsobem.³⁹⁷

Dále Justinián zavedl tacitní hypotéku na manželovo i manželčino jmění, na manželovo, aby bylo zaručeno vrácení věna, a na manželčino, aby bylo zaručeno jeho poskytnutí na prvním místě.³⁹⁸

Co se spravedlivých rozvodových důvodů týká, přetrvávaly ty ze zákona císaře Theodosia, ale císař Justinián je rozšířil o další spravedlivý důvod rozvodu. Konkrétně se jedná o impotenci manžela trvající minimálně dva roky.³⁹⁹

5.4 Vracení věna za trvání manželství

Vzhledem k tomu, co bylo výše řečeno o věnu jako uhrazovacím prostředku nákladů manželství, je přinejmenší zvláštní institut vracení věna za trvání manželství. Na druhou stranu, pokud v pohledu na věc převáží věno jako zajišťovací prostředek ženy pro budoucnost mimo manželství, tento institut dává hluboký smysl.

Za trvání manželství se věno vracelo, pokud nastaly obavy o solventnost manžela⁴⁰⁰ či v určitých případech, pokud byl propuštěn z moci svého otce rodiny.⁴⁰¹ V Justiniánově době pak žena takto vrácené dotální majetky dostávala pouze do držení.⁴⁰²

Dalším případem, kdy věno mohlo být vráceno za trvání manželství, mohlo být v naléhavých rodinných situacích. Tak například manžel, který své ženě za trvání manželství poskytl věno, aby vyplatila svou rodinu ze zajetí, nemohl být odsouzen na vracení celého věna po jeho ukončení.⁴⁰³

Obdobně se situace řešila, pokud již za trvání manželství muž ženě nebo jejím příbuzným umožnil alimentaci z jejího věna, či pokud jí umožnil nákup nemovitostí z věna.⁴⁰⁴

---

³⁹⁶ C.15, 13, 1, 3

³⁹⁷ C.15, 13, 1, 5

³⁹⁸ C.15, 13, 1, 1

³⁹⁹ C. 5, 17, 10

⁴⁰⁰ D. 24, 3, 24

⁴⁰¹ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 108.

⁴⁰² Heyrovský, *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*, 1929, 482.

⁴⁰³ D. 24, 3, 20 et D. 24, 3, 21

⁴⁰⁴ Gardner, *Women in Roman Law and Society*, 108.

5.5 Shrnutí právní úpravy vracení věna v době císařské

Z této kapitoly vyplynulo, že institut vracení věna byl v době císařské užíván jako ekonomický nástroj, kterým se Římané snažili o demotivaci jednotlivců k jednostrannému rozvodu. Přesná pravidla, jak se tento institut uplatňoval se v průběhu času měnila, ale fakticky byl tento nástroj s jemnou přestávkou v období vlády Juliána používán od vlády Konstantina až po vládu Justiniána.

Vracení věna jako takové se podrobovalo dvěma režimům, a to režimu smluvnímu a mimosmluvnímu. Až na kogentní ustanovení se bylo možné na pravidlech smluvního vracení věna dohodnout. Smluvní režim podléhal přesnější právní úpravě, primárně se však jednalo o úpravu jednostranného rozvodu.

V případě jednostranného rozvodu fungovalo od vlády císaře Konstantina pravidlo, že jen pokud dochází k rozvodu z nespravedlivých důvodů tak se vrací celé věno, pokud však dochází k rozvodu z důvodů spravedlivých či ospravedlnitelných, vrací se pouze část věna. K tomu po většinu doby císařské existoval institut takzvaných *retentiones*, které také zmenšovaly částku, kterou manžel manželce v případě rozvodu musel vyplácet.

V neposlední řadě existoval institut vracení věna za trvání manželství, který měl ochránit manželku, jejíž manžel se ocitl v nepříznivé ekonomické situaci. Celkově v institutu vracení věna můžeme vidět tendenci ekonomicky ženu chránit.

6 Specifika právní úpravy vracení věna obsažené v Digestech a Kodexu

V Digestech je věnován větší prostor vracení věna než samotnému rozvodu, dokonce se zde nalézá zvláštní titul „Jakým způsobem může být požadováno věno po skončení manželství“ o celkem 67 fragmentech,⁴⁰⁵ zatímco titul „O rozvodech a zapuzeních“ čítá pouhých 11 fragmentů⁴⁰⁶. Další úpravu zacházení s věnem lze nalézt v titulu „O věnných dohodách,“⁴⁰⁷ a v titulech Kodexu zabývajících se věnem.⁴⁰⁸

Titul „Jakým způsobem může být požadováno věno po skončení manželství“ pojednává primárně o tom, komu má být věno vráceno, o tom, co má být plněno, o výhodě solventnosti, o výjimkách z vracení věna, a o ocenění věna.⁴⁰⁹ V této kapitole proto bude pojednáno o subjektech, které věno vracely, o pasivně legitimovaných subjektech, o počítání času při vracení věna a konečně o tom, co se vlastně vracelo.

6.1 Subjekty, kterým se věno vrací

Subjekty, kterým se věno vracelo, částečně vyplývají již z toho, co bylo řečeno v kapitole páté. Jednalo se primárně o otce s dcerou – rozvedenou manželkou, a o osobu určenou stipulací.

Za Justiniána stoupala důležitost věna jako zajišťovacího prostředku ženy. Tak se dočítáme, že věno musí být vráceno ženě.⁴¹⁰ Toto platí obzvláště, pokud žena v době zřizování věna byla *sui iuris*.⁴¹¹ Toto je znát i na situaci popsané v Digestech, kdy otcí chybí aktivní žalobní legitimace ve chvíli, kdy se dcera stala osobou *sui iuris*.⁴¹²

Zvláštní důraz pak Digesta kladou na vztah otce a dcery, a za jakých okolností věno patří kterému z nich. Tak pokud věno bylo zřízeno v době, kdy žena byla pod otcovskou mocí a je pod ní i nadále, věno patří otcovi a dceři.⁴¹³ Z tohoto důvodu otec samostatně nemůže věno vymáhat, musí tak činit se souhlasem dcery.⁴¹⁴ Za souhlas dcery se

---

⁴⁰⁵ D. 24, 3

⁴⁰⁶ D. 24, 2

⁴⁰⁷ D. 23, 4

⁴⁰⁸ C. 5, 11 až C. 5, 15

⁴⁰⁹ D. 24, 3

⁴¹⁰ D. 24, 3, 2 pr.

⁴¹¹ D. 24, 3, 2 pr.

⁴¹² D. 24, 3, 1

⁴¹³ D. 24, 3, 2, 1

⁴¹⁴ D. 24, 3, 2, 1

považuje to, když dcera neodporuje, přičemž je však nutné, aby dcera o takovéto situaci věděla.⁴¹⁵ Souhlas dcery je dále také presumován, pokud dcera neměla důvod odporovat, obzvláště pak pokud jí bylo věno znovu zřízeno pro další manželství ve výši vyšší než původní věno.⁴¹⁶ Za souhlas jsou považovány některé situace, kdy dcera fakticky souhlasit nemůže, například jakožto osoba s mentálním postižením.⁴¹⁷ Celkově byla snaha upravit nároky na vrácení věna tak, aby si otec a dcera ve svém nároku nemohli navzájem ublížit,⁴¹⁸ ale to s ohledem na manžela, aby vůči němu nebylo možné znovu zvednout stejný nárok druhou osobou.⁴¹⁹

Zajímavá je tato právní úprava právě z hlediska postavení dcery v těchto majetkových vztazích. Pokud byla dcera *sui iuris*, logicky nabývala sama pro sebe, a tak je tomu i v případě vrácení věna. Pokud však byla dcera *alieni iuris*, zásadně nabývala pro svého otce rodiny. V případě věna se však právní úprava výslovně zmiňuje o tom, že žena *alieni iuris* věno nabývá nazpět společně se svým otcem.⁴²⁰ Je tedy vidět, jak podstatné v tomto období bylo, aby žena měla věno pro sebe.⁴²¹

Právo na věno bylo přiznáno i dědicům ženy.⁴²² Tak například když byla žena manželem zavražděna, měli její dědici právo na vydání věna, a to „aby manžel neměl ze svého zločinu naději na obohacení.“⁴²³ Jistě není žádoucí v žádné společnosti, aby manželé byli jakkoliv motivováni ke vraždě svých manželek, byť by se v případě výše uvedeného ustanovení jednalo o motivaci čistě zjištnou.

Postupem času se vůbec vyvinul princip, kdy věno bylo vnímáno jako určité majetkové zázemí rodiny, a tedy bylo účelem, aby zůstávalo zachováno dětem. Tak manželé měli k *dos* pouze *ususfructus*.⁴²⁴

---

⁴¹⁵ D. 24, 3, 2, 2

⁴¹⁶ D. 24, 3, 7 pr.

⁴¹⁷ D. 24, 2, 2

⁴¹⁸ D. 24, 3, 22, 6

⁴¹⁹ D. 24, 3, 22, 3

⁴²⁰ D. 24, 3, 2, 1

⁴²¹ D. 24, 3, 1 et D. 24, 3, 8, 1

⁴²² D. 24, 3, 27

⁴²³ D. 24, 3, 10, 1

⁴²⁴ Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 59.

6.2 Subjekty, které byly povinny věno vydat

Pasivně legitimovaný mohl být manžel, jeho otec rodiny či třetí osoba. Asi nejneobvyklejší je možnost žalovat třetí stranu. Tento nárok vzniká v situaci, kdy třetí osobě bylo věno předáno na příkaz manžela.⁴²⁵ Pak byla pasivně legitimovaná třetí osoba, ledaže se jednalo o osobu tchána samotného. Pokud věno bylo přikázáno tchánovi, bylo možné jej žalovat, pokud jeho dědicem byl manžel.⁴²⁶ Tento poněkud komplikovaný institut má svou logiku, pokud je zohledněn ekonomický prospěch manželky.

Vůči otci rodiny se nárok uplatňoval, pokud byl syn v jeho moci či pokud byl v postavení třetí osoby, tedy pokud mu bylo věno plněno na příkaz manžela.⁴²⁷ Pokud nebylo plněno na příkaz manžela, bylo bráno v potaz vlastnictví pekulia.⁴²⁸ V návaznosti na to tedy logicky mohl být pasivně legitimovaný otec rodiny manžela, což je logický důsledek římské právní úpravy závislosti osob a souvisejících majetkových vztahů.

Specifická ochrana manželky se dále ukazuje na zvláště Digesty udělovaných nárocích vůči manželovi, který neměl postavení svobodného člověka. Totiž pokud se manželka zmýlila a otroka považovala za svobodného, byly jí uděleny nároky ohledně jeho majetku. Tak má přednost před ostatními věřiteli při žalobách z kompletního pekulia, a vůči pánovi otroka při žalobě z pekulia co se věna a předmětů z věna obstaraných týká.⁴²⁹ Je tedy zřejmé, že ochrana ženy měla přednost i před vztahem pána a otroka.

6.3 Počítání času při vracení věna

Občas není ani tak důležité, že se peníze budou vracet, ale spíše je důležitější, kolik a kdy. Dle Justiniánovy úpravy bylo třeba věno vrátit okamžitě, věci zastupitelné jako jsou peníze pak ve třech ročních splátkách.⁴³⁰ Výhodu postupného splácení zastupitelných

---

⁴²⁵ D. 24, 3, 22, 12

⁴²⁶ D. 24, 3, 22, 12

⁴²⁷ D. 24, 3, 22, 12

⁴²⁸ D. 24, 3, 22, 12

⁴²⁹ D. 24, 3, 22, 13

⁴³⁰ C. 5, 13, 1, 7

věcí bylo v určité době císařství možné ztratit, jak již bylo výše uvedeno, a to tak, že manžel zavinił rozpad manželství.⁴³¹

Kolik se bude vracet do určité míry vycházelo z počítání času. Tak je například třeba spočítat doba, po kterou měl manžel pozemek, a to z důvodu vyčíslení užitků věna.⁴³² Dle Digest se má tato doba počítat od té chvíle, kdy manželovi byla předána držba k pozemku.⁴³³ Pokud toto předcházelo manželství, bude se počítat podle doby od vzniku manželství.⁴³⁴ Pokud však za dobu držby pozemků před manželstvím byly těženy plody, ty se budou počítat, jako by byly těženy v době manželství.⁴³⁵

Celý sedmý fragment dvacáté čtvrté knihy, třetí titul se pak věnuje problému běhu času a plodů ze sklizně. Stejně jako kdyby byly nabity přímo z věna se totiž plody z pozemku vracejí.⁴³⁶ Sedmý fragment rozebírá jednotlivé typy možných nájmu, primárně však staví na příkladu pronájmu vinohradu. Tento výtažek specifikuje, že plody jsou „to, co zbývá po odečtení nákladů.“⁴³⁷ Tyto se počítají od prvního roku, kdy byl pozemek odevzdán, a to i pokud se nejednalo o celý uplynutý rok ale jen jeho část.⁴³⁸

Dále Digesta pojednávají také o účinku prodlení na odpovědnost osob. Tak pokud manžel včasně chtěl plnit, ale manželka plnění odmítla, pak odpovídá manžel pouze za úmysl, a nikoliv za nedbalost.⁴³⁹ Toto bylo ustanoveno, aby byl manžel chráněn před zlou vůlí manželky, doslovně „aby nebyl nucen donekonečna obdělávat její pole.“⁴⁴⁰ Zajímavé však je, že i pokud je manželka v prodlení s přijetím plnění, tak i za takovéto situace juristé uváděli, že žena má stále nárok na plody pole,⁴⁴¹ implicitně tedy se předpokládalo, že i pokud manželka včasně plnění nepřijme, přesto na manželovi spočívá odpovědnost za správu jejího majetku mezi dobou splatnosti a dobou, kdy žena předmět plnění konečně přijala.

---

⁴³¹ Ulp. *Tit.* 6, 13

⁴³² D. 24, 3, 5 a pozn. 2196

⁴³³ D. 24, 3, 5

⁴³⁴ D. 24, 3, 6

⁴³⁵ D. 24, 3, 6

⁴³⁶ D. 24, 3, 6

⁴³⁷ D. 24, 3, 7 pr.

⁴³⁸ D. 24, 3, 7 pr.

⁴³⁹ D. 24, 3, 9

⁴⁴⁰ D. 24, 3, 9

⁴⁴¹ D. 24, 3, 9

6.4 Co bylo zapotřebí vracet

Primárně se vracelo věno jako takové.⁴⁴² Věno mohlo být tvořeno věcmi movitými i nemovitými,⁴⁴³ věcmi nezastupitelnými i zastupitelnými.⁴⁴⁴ Konkrétními příklady mohou být peníze⁴⁴⁵ nebo vinohrady,⁴⁴⁶ pole, městské pozemky⁴⁴⁷ či mramorové doly.⁴⁴⁸ Součástí věna mohla být i zvířata⁴⁴⁹ či otroci.⁴⁵⁰

Jak již bylo výše uvedeno, vracelo se nejen věno, ale i zisky z věna.⁴⁵¹ Jako kdyby to byly zisky z věna se vracely zisky z věnných pozemků.⁴⁵² Podstatné je, že plody za celý rok tvořily jednotu, a tak se náklady na setbu odečítaly od plodů.⁴⁵³ Náklady vynaložené manželem a manželkou se však zohledňovaly.⁴⁵⁴ Zajímavé je, že například mramor z mramorových dolů není počítán jako plod, ledaže je pozemek takový, že se na něm mramor znovu utvoří.⁴⁵⁵ Je na místě připomenout, že římské právo bylo kazuistické a ne vždy je z něj možno absolutně abstrahovat. Na druhou stranu je také nutné připomenout, že manžel z výnosů věci mohl mít právo na určitý podíl, například v případě, kdy mu manželka dala záruku na plody, pak teprve když si odebral více než tímto podílem připouštěno, musel plody vracet.⁴⁵⁶ Opět tady je třeba odkázat na fakt, že režim věna bylo možné také upravit smluvně a pak se smluvní režim mohl od toho zákonného, až na ustanovení právním řádem stanovené jako kogentní, lišit. Dále pak římské právo v určitých situacích posuzovalo nevyřčený záměr manželky, co se plodů z věnných věcí týká. Tak například v případě kamenolomu (logicky toho běžného, odlišného od mramorového, neboť právní úprava byla kazuistická) bylo římskými právníky usouzeno,

---

⁴⁴² D. 24, 3, 2 pr.

⁴⁴³ D. 24, 3, 5

⁴⁴⁴ C. 5, 13, 1, 7

⁴⁴⁵ C. 5, 13, 1, 7

⁴⁴⁶ D. 24, 3, 7 pr.

⁴⁴⁷ D. 24, 3, 7, 11

⁴⁴⁸ D. 24, 3, 7, 13

⁴⁴⁹ D. 24, 3, 7, 9

⁴⁵⁰ D. 24, 3, 7, 10

⁴⁵¹ D. 24, 3, 6

⁴⁵² D. 24, 3, 6

⁴⁵³ D. 24, 3, 8, 1

⁴⁵⁴ D. 24, 3, 7

⁴⁵⁵ D. 24, 3, 7, 13

⁴⁵⁶ D. 24, 3, 7, 15

že záměr manželky při předání věna byl takový, aby manžel měl z kamenolomu užítky, a tedy plody z kamenolomu manžel vracet nemusel.⁴⁵⁷

Co se ručení za věnné věci týká, manžel byl obecně povinen stejnou péčí, jako ke svým vlastním věcem.⁴⁵⁸ Na druhou stranu, pokud byl krutý k otrokům, považuje se to za situaci, jako by se tak choval k cizím věcem.⁴⁵⁹ Při vracení věna manžel dával záruku za úmysl a nedbalost,⁴⁶⁰ při prodlení s plněním odpovídal za škodu.⁴⁶¹

Z vraceného se však až do doby justiniánské⁴⁶² odečítaly určité částky. Jednak se jednalo o takzvané *retentiones*, o kterých bylo pojednáno v kapitole páté pro období raného císařství.⁴⁶³ Pro připomenutí se jednalo o *retentiones propter mores*, o *retentiones* z důvodu existence dětí a o *retentiones* zohledňující určité náklady manžela za dobu trvání manželství.⁴⁶⁴ Jednalo se primárně o darování věcí manželce za trvání manželství (blíže o tomto institutu ve vztahu ke konci manželství bude pojednáno v následující kapitole), o faktickou náhradu za věci odnesené manželkou a o náhradu nákladů manžela vzniklých ve spojitosti s udržováním předmětu věna.⁴⁶⁵ Manželovi dědici mohli použít všechny *retentiones*, kromě těch *propter mores*.⁴⁶⁶ Například je specificky uvedeno, že na plody může být započítáno to, co bylo darováno či odcizeno.⁴⁶⁷ Možnost takového započítání se vztahovala i na dědice manžela.⁴⁶⁸ Specifická úprava se vztahovala také na to, když manželka přijala od manžela za doby trvání manželství zpět věno, kdy se posuzovalo, zda dané přijetí ze strany ženy bylo spravedlivé a v souladu se spravedlivým či čestným důvodem. Tak například za spravedlivé bylo považováno plnění na péči o děti z předchozího manželství, rodiče či bratry a na jejich vykoupení od nepřátel.⁴⁶⁹ Nespravedlivé naopak bylo přijetí věna na zaplacení dluhu či koupy pozemků.⁴⁷⁰ Pokud bylo plněno ze spravedlivých důvodů, manžel měl možnost si toto strhnout z vraceného

---

⁴⁵⁷ D. 24, 3, 8 pr.

⁴⁵⁸ D. 24, 3, 24, 5

⁴⁵⁹ D. 24, 3, 24, 5

⁴⁶⁰ D. 24, 3, 25, 1

⁴⁶¹ D. 24, 3, 25, 2

⁴⁶² C. 5, 13, 5

⁴⁶³ Viz. 5.2.2

⁴⁶⁴ Tituli Ulpiani 6, 9

⁴⁶⁵ Tituli Ulpiani 6, 9

⁴⁶⁶ D. 24, 3, 15, 1

⁴⁶⁷ D. 24, 3, 7, 5

⁴⁶⁸ D. 24, 3, 15, 1

⁴⁶⁹ D. 24, 3, 20

⁴⁷⁰ D. 24, 3, 20

věna, a to ať již plnil přímo ženě nebo ve faktický prospěch jejího otce.⁴⁷¹ Je tedy zřejmé, že si Římané dělali značné starosti s tím, aby nebylo možné tvrdit, že se žena při rozvodu obohatila na úkor manžela, jakož i s tím, aby bylo dbáno o morální stav společnosti.

Dále je nutné zmínit, že Římané brali na vědomí i spravedlnost z hlediska ekonomického postavení manžela. V této souvislosti manžel měl tu výhodu, že jej bylo možné odsoudit pouze na to, co byl schopen plnit.⁴⁷² Manželova schopnost plnit se posuzovala v době vydání rozsudku na vracení věna.⁴⁷³ Tento princip je samozřejmě v rozporu s Digesty propagovaným záměrem a výslovně stanovenou předností principu zachování věna ženě za účelem ochrany společnosti.⁴⁷⁴ Dopad tohoto rozporu je zmírněn tím, že se jednalo o čistě osobní výhodu, která již nenáležela manželovým dědicům.⁴⁷⁵ Dále byla tendenčnost tohoto institutu ve prospěch manžela omezena i tím, že obdobnou výhodu měl otec ženy a jeho dědicové co se vyplacení věna týká.⁴⁷⁶

V poslední řadě je ještě vhodné zmínit, že i při vracení věna se projevovala tendence pozdního císařství *favor libertatis*.⁴⁷⁷ Tak platí i v případě věnného otroka jeho propuštění na svobodu bez jediné indikace jinak v Digestech. Naopak římscí právníci se omezili na vytyčení situací, kdy žena má právo na majetkové výhody manžela spojené s takovýmto propuštěním.⁴⁷⁸ Tento nárok souvisel s projeveným souhlasem či nesouhlasem ženy se samotným propuštěním. Pokud s propuštěním žena nesouhlasila, měla právo na manželův podíl na pozůstalosti otroka, který získal jako jeho patron.⁴⁷⁹ Naopak pokud s propuštěním souhlasila, nárok na plnění jí nevznikl.⁴⁸⁰

6.5 Závěry o specifikách právní úpravy vracení věna v období císařském

Deklarovaným principem vracení věna v době justiniánské bylo to, že je ve prospěch společnosti, a tedy i žádoucí, aby k navrácení věna došlo. Věno se tedy vracelo ženě či jejímu otci. Chránila se tím tedy možnost, aby se žena mohla opětovně provdat, a tím

---

⁴⁷¹ D. 24, 3, 21

⁴⁷² D. 24, 3, 12

⁴⁷³ D. 24, 3, 15, pr.

⁴⁷⁴ D. 24, 3, 1

⁴⁷⁵ D. 24, 3, 13

⁴⁷⁶ D. 24, 3, 17 et 18

⁴⁷⁷ Bartošek, *Encyklopedie Římského Práva*, 112; P. A. Brunt, 'Marcus Aurelius and Slavery', *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, no. 71 (1998): 143.

⁴⁷⁸ D. 24, 3, 61 a násl.

⁴⁷⁹ D. 24, 3, 61

⁴⁸⁰ D. 24, 3, 62

tedy i pravděpodobnost zrození dětí. Příkladem tohoto principu v praxi může být rozšíření institutu pasivně legitimovaného ve sporech vzniklých z vracení věna.

Na druhou stranu byla chráněna i pozice manžela v kritických majetkových poměrech, když jemu bylo umožněno, aby plnil jen v rozsahu své schopnosti platit. Vidíme tedy, že institut vracení věna zohledňoval obě dvě strany rozpadajícího se manželství.

To je vidět i na ustanoveních věnujících se počítání času a *retentiones*. Cílem bylo zajistit spravedlivé vyrovnání manželů v souvislosti s rozvodem. Tak římstí juristé velmi důrazně stanovili, jak se mají náklady na plody rozdělit mezi manžela a manželku, a upraveno bylo i to, jak zohlednit chování ženy za manželství či existenci dětí. Pokud Justinián ukončil možnost započítání *retentiones*, nejednal tak z důvodu ztráty smysluplnosti takových ustanovení, jako započítání ženou odneseného na vracené věno, ale z toho důvodu, že stejného účelu bylo dle něj možné dosáhnout i jinými prostředky římského právního systému.

7 Další majetkové dopady rozvázání manželství

Manželské majetkové vztahy se v období antického Říma neomezovaly pouze na jmění ve formě věna. Neméně důležité byly instituty jako je darování. V této části se podíváme na dopad rozvodů na různá obdarování probíhající mezi manžely, před sňatkem a v souvislosti s rozvodem. Tato kapitola úzce navazuje na kapitolu druhou, kde tyto instituty byly představeny.

7.1 *Donatio inter virum et uxorem*

Jedná se o darování mezi manžely za trvání manželství. Jako takové bylo mezi manžely zakázané,⁴⁸¹ až na výjimečné případy, jak již bylo uvedeno ve druhé kapitole této práce.

Pokud již k darování došlo, toto římské právníci zohledňovali, a to po většinu doby císařské v rámci institutu vracení věna. Jak bylo v předchozí kapitole uvedeno, existoval systém *retentiones*. *Retentiones* představovaly majetkovou hodnotu z hodnoty věna, kterou si manžel mohl po rozvodu ponechat.⁴⁸² V podstatě by bylo možné mluvit o takzvaném započtení takovýchto výdajů na věno. Mezi povolené položky k započítání bylo uvedeno i darování. V kontextu zákazu darování mezi manžely dává smysl, aby se darováním myslelo právě *donatio inter virum et uxorem*.

Za doby císaře Justiniána byla možnost uplatnění *retentiones* zrušena.⁴⁸³ Císař ve svém nařízení sice uvádí, že obdobného efektu lze dosáhnout existujícími právními instituty, avšak konkrétní ve svém ustanovení není.⁴⁸⁴ Z hlediska logiky by asi odpovídající byla vlastnická žaloba na vydání věci, neboť k přechodu vlastnictví mezi manžely logicky dojít nemohlo.

---

⁴⁸¹ D. 24, 1, 1

⁴⁸² *Tituli Ulpiani* 6, 9

⁴⁸³ C. 5, 13, 1, 5

⁴⁸⁴ C. 5, 13, 1, 5

7.2 *Donatio propter nuptias a arra sponsalicia*

Na rozdíl od *donatio inter virum et uxorem* ve své klasické podobě na *donatio propter nuptias* rozvod neměl vliv, neboť při něm k darování docházelo ještě před sňatkem a bylo tedy platné, neboť se ho nedotýkal zákaz darování mezi manžely.

Co se pozdějšího institutu *arra sponsalicia* týká, jeho osud po rozvodu byl právně upraven až postupem času. Od roku 428 n.l. začíná být spojován s *dos*.⁴⁸⁵ Nakonec mělo obdobnou funkci jako *dos*, tedy potrestání toho z manželů, který rozvod zavínil.⁴⁸⁶ Dále je podstatné, že *arra sponsalicia* obdobně jako *dos* měla funkci zachovávací, tedy že k ní manželé měli pouze právo užívací a požívací do své smrti,⁴⁸⁷ neboť dále mělo přecházet na děti z manželství zrozené.

7.3 *Donatio divortii causa*

Donatio divortii causa lze přeložit jako darování za účelem rozvodu. Tento institut fungoval tak, jak již bylo uvedeno v oddílu 2.6 této práce, tedy že bylo možné v případě vzájemné shody na rozvodu pro tento případ mezi manželi se obdarovat a takovéto darování bylo platné.⁴⁸⁸ Jedná se tedy o výjimku z výše uvedeného principu, že si manželé za trvání manželství navzájem nic věnovat nemohou. Tento institut se totiž nejspíše udával ještě za trvání manželství.

Úvahy nad existencí tohoto institutu jsou nutně spíše spekulativního rázu. Lze zde uvažovat nad jistou majetkovou motivací manžela, neboť dvoustranné rozvody byly z hlediska právní úpravy v době císařské méně omezovány než rozvody jednostranné, a tedy nemuselo být od věci mít právní nástroj, jak druhého manžela k dvoustrannému rozvodu jaksi pobídnout. Tyto úvahy jsou však nutně spekulativního rázu.

7.4 Shrnutí k darování v souvislosti s rozvodem manželství

Darování bylo právním řádem říše římské v císařském období značně omezeno, ba přímo zakázáno, což se projevovalo primárně v souvislosti s rozvodem. Tak darování

---

⁴⁸⁵ Evans Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire*, 115.

⁴⁸⁶ Arjava, *Women and Law in Late Antiquity*, 59.

⁴⁸⁷ Arjava, 59.

⁴⁸⁸ D. 24, 1, 60 et 61 et 62

mezi manžely, které bylo manželům za trvání manželství zakázáno, bylo možné získat zpět ve formě jeho majetkového rozsahu právě při příležitosti vracení věna jakožto přímého následku rozvodu. Manžel měl totiž možnost započtení darovaného na věno.

U institutu věna je nutno setrvat i v případě *arra sponsalicia*. To mělo obdobný osud jako věno, v tom že sloužilo k demotivaci manželů k rozvodu z důvodu majetkových nevýhod s tímto spojených. Tak manžel, který bez právního důvodu zavinil rozvod, byl majetkově postižen na svém vztahu k *arra sponsalicia*.

V kontextu manželství měly výjimečné postavení dva typy darování, a to *donatio propter nuptias* a *donatio divortii causa*. Výjimkou z principu zákazu darování za trvání manželství měla darování učiněná k příležitosti rozvodu manželů v případě oboustranného rozvodu. *Donatio propter nuptias* má sice výjimečné postavení, ale vlastně žádnou výjimkou není, protože se odehrálo ještě před manželstvím, a tedy nebylo zákazem darování v době manželství zasaženo. Ani jedno z těchto zvláštních typů darování souvisejících s manželstvím proto nebylo rozvodem negativně ovlivněno.

Závěr

V době císařské se přístup k majetkovým dopadům rozvodu na manžele zásadně změnil. Začátkem tohoto období byl rozvod zcela volným institutem, závislým v maximální míře na vůli manželů co do jeho okurence a z majetkového hlediska jen minimálně zasažený úpravou právního řádu. Postupně začal být rozvod omezován, a to právě pomocí majetkových sankcí na stranu rozvodu, která jej bez spravedlivého důvodu zapříčinila. Ke konci období byl pak rozvod maximálně omezen, a to konečně i stran dvoustranného konsensuálního rozvodu. Prohlášení jako to uvedené v úvodu této práce tedy zásadním způsobem nabyla na závažnosti, neboť majetkových aspektů spojených s rozvodem byla skutečně řada.

Stejně jako majetkové vztahy procházely časovým vývojem, tak i rozvod je součástí určitého vývoje vztahů mezi osobami. Před rozvodem logicky musí dojít k manželství. Proto byl v této práci nejprve věnován prostor vzniku manželského svazku. Byly probrány předpoklady k manželství, kdy byly jako zásadní představeny aspekty *ius conubii*, tělesná zralost a souhlas ke sňatku udělován nejen snoubenci ale i jejich otci rodiny. Dále bylo poukázáno na existenci takzvaných překážek manželství, které jak na relativní, tak na absolutní úrovni způsobovaly, že ke sňatku nemohlo dojít. V období císařství bylo podstatnější manželství *sine in manum conventione* než *cum in manum conventione*, přesto bylo manželství *cum in manum conventione* podstatné z hlediska například kněžských úřadů ale také z hlediska vývoje rozvodů. Proto byly představeny oba typy manželství.

Dalším předpokladem pro posouzení majetkových dopadů rozvodů na bývalé manžele je posouzení jejich majetkových vztahů v době před manželstvím a v době trvání manželství. Opět byl podstatný rozdíl mezi manželstvím *sine in manum conventione* a *cum in manum conventione*, kdy manželka v manželství *cum in manum conventione* přechází do pozice *loco filiae* v rodině manžela, a tedy je úzce majetkově svázána s rodinou manžela. Naproti tomu manželka v manželství *sine in manum conventione* zůstává majetkově zcela oddělena od rodiny manžela. Dále byl představen koncept věna jakožto majetkové podstaty, které manželka ze svého jmění či z jmění otce nebo třetí osoby přináší do rodiny manžela jako příspěvek na náklady po dobu trvání manželství. Posledním aspektem, na který se tato práce v této oblasti zaměřila, byly různé typy darování. Probrala se darování před sňatkem, *donatio propter nuptias* a darování *divortii*

causa. Zásadní zde byla informace, že manželé v době trvání manželství měli zakázáno si navzájem něco darovat, až na specifické výjimky.

Následující kapitola se věnuje zániku manželství jiným způsobem než rozvodem. Tato kapitola byla do práce zahrnuta s cílem ujasnit čtenářům, jak bylo manželství vnímáno společností v době starověkého Říma, primárně pak v době císařské. Primárně se jednalo o svazek osobní s dopady čistě individuálními, u kterých však bylo třeba dbát na právní jistotu společnosti a jednotlivců přímo zasažených koncem manželství.

V další kapitole se práce věnuje konci manželství formou rozvodu manželů. Rozvod lze z hlediska antických autorů rozdělit do dvou kategorií, a to na rozvod dvoustranný, tedy konsensuální, a na rozvod jednostranný. První typ rozvodu byl povolený bez omezení po většinu doby císařské, a to až do pozdního období justiniánského. Druhý z typů rozvodů, tedy rozvod jednostranný byl v době pozdějšího císařství zásadním způsobem postupně omezen. Toto omezení bylo vynucováno peněžitými dopady, specificky se jednalo o majetkový postih manžela ve prospěch druhé strany v případě „nespravedlivých“ rozvodů. V podstatě tedy byla vytvořena kategorie „spravedlivých“ důvodů, pro které bylo možné jednostranně iniciovat rozvod bez majetkového postihu, a jakýkoliv jiný důvod byl stížen majetkovým postihem, většinou ve formě nuceného zadržení či vyplacení věna.

V následujících částech se práce již věnovala majetkovým dopadům rozvodu na bývalé manžele v době císařské.

V první řadě byl představen koncept vracení věna. Existovaly dvě varianty, jak se věno vracelo, a to buď na základě smluvního základu nebo na základě mimosmluvního základu. Smluvní základ byl starší, v pozdějších dobách však také právním řádem omezený koncept. Mimosmluvní základ se v právním řádu vyvíjel později, v době císařství se však již ve společnosti prosadil. V této sekci se práce v širším rozsahu zabývala dopady právní úpravy omezování rozvodů na vracení věna, specificky na to, zda a v jaké míře bylo možné věno vracet v případě specifického rozvodu.

Následně byla upřesněna specifika právní úpravy vracení věna. V první řadě bylo posouzeno, komu se vlastně věno vracelo. Jednalo se primárně o vracení věna ženě a jejímu otci. Dále byl posouzen dopad počítání času na vracení věna. Vyzdviženo bylo počítání času v rámci vracení věna jako takového, kdy většinu věna bylo nutné vrátit ihned ale věci započitatelné bylo možno vrátit až ve třech splátkách. Dále bylo také pojednáno o počítání času z hlediska délky trvání manželství a vracení plodů z věnných věcí. Nakonec bylo posouzeno, co se vlastně vracelo a jakým způsobem. Zde bylo na

prvním místě probráno věno jako takové včetně příkladů věcí dávaných jako věno tak, jak jsou uvedeny v antických právních zdrojích, jakož i plody z věnných věcí a pozemků.

Nakonec se práce věnovala dalším majetkovým dopadům rozvodu v době císařské, a to specificky institutu darování v souvislosti s rozvodem. Byl rozveden institut *retentiones* jako forma dodržení zásady, že darování mezi manžely za trvání manželství není dovoleno. Dále byl přiblížen institut *arra sponsalicia*, jež měl obdobnou funkci co do svého zamýšleného dopadu jako institut věna. Nakonec byl prostor věnován institutu *donatio divortii causa*, který vlastně představoval výjimku z principu zákazu darování mezi manžely za trvání manželství, neboť umožňoval bezplatný majetkový převod mezi manžely pro případ oboustranného rozvodu.

Celkově si práce dala za cíl pojednat o majetkových dopadech rozvodů v době císařské v jeho širších souvislostech, tak aby tento institut mohl být co nejlépe pochopen ve svých jednotlivostech. Co se dalších možností studia tohoto tématu týká, bylo by jistě přínosné, ale z hlediska zdrojů náročné, blíže prozkoumat raná stádia vývoje tohoto institutu. Dále se nabízí srovnání s jinými civilizacemi antického světa, jak bylo vidět i na krátké exkurzi k institutu levirátního manželství probraného v kapitole třetí o jiných typech zániku manželství. Možnosti zkoumání a srovnání institutu manželství v době antické jsou skutečně široké.

Seznam použitých zdrojů

1 Seznam použité primární literatury

Právní prameny:

Leges regiae:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/leges_regia_johnson.htm

Zákon XII. desek:

https://avalon.law.yale.edu/ancient/twelve_tables.asp

Theodosiánův Kodex:

Pharr Clyde, Translator. Theodosian Code and Novels, and the Sirmondian Constitutions. Princeton, Princeton University Press.

Ulpianus *Tituli*:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/uiopian_scott.html#VI

Fragmenta Vaticana:

<https://archive.org/details/fragmentavatica00mommgoog/page/49/mode/2up?ref=ol&view=theater&q=107>

Justiniánova Digesta:

Skřejpek, Michal, and Michal (ed) Skřejpek. *Digesta Seu Pandectae II / Digesta Neboli Pandekty II*. S.l.: Karolinum Press, 2019.

Justiniánův Kodex kniha 2.:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/just2_Moyle.htm#VII

Justiniánův Kodex kniha 5.:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/CJ5_Scott.htm#17

Justiniánův Kodex kniha 25.:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D25_Scott.htm#I

Justiniánova Novela č. 22:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N22_Scott.htm

Justiniánova Novela č. 53:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N53_Scott.htm

Justiniánova Novela č. 127:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N127_Scott.htm

Justiniánova Novela č. 134:

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N134_Scott.htm

Neprávní prameny:

Aulus Gellius:

https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Gellius/4*.html

Laudatio Turiae:

<https://www.u.arizona.edu/~afutrell/survey/laud%20tur.htm>

Plutarch Romulus:

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0061%3Achapter%3D22%3Asection%3D3>

Cicero Topica:

<https://www.attalus.org/cicero/topica.html>

2 Seznam použité sekundární literatury

- Arjava, Antti. 'Divorce in Later Roman Law'. *ARCTOS ACTA PHILOLOGICA FENNICA* 22 (1988).
- . *Women and Law in Late Antiquity*. Reissued, [Paperback ed.]. Clarendon Paperbacks. Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Atkinson, Kathleen M T. 'The Purpose of the Manumission Laws of Augustus', 2023.
- Bartošek, Milan. *Encyklopedie Římského Práva*. Praha: Academia, 1994.
- Brunt, P. A. 'Marcus Aurelius and Slavery'. *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, no. 71 (1998): 139–50.
- Clark, Gillian. 'Roman Women'. *Greece & Rome* 28, no. 2 (1981): 193–212.
- Corbier, Mireille. 'Divorce and Adoption as Roman Familial Strategies'. In *Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Couch, John Andrew. 'Woman in Early Roman Law'. *Harvard Law Review* 8, no. 1 (25 April 1894): 39. <https://doi.org/10.2307/1322384>.
- Dostalík, Petr. 'Od sestry k nuzné vdově. Změny postavení manželky v římském dědickém právu'. *PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE* 52, no. 2 (15 September 2022): 25–35. <https://doi.org/10.14712/2464689X.2022.17>.
- Du Plessis, Paul J. *Borkowski's Textbook on Roman Law*. 6. Oxford university press, 2020.
- Evans Grubbs, Judith. *Law and Family in Late Antiquity: The Emperor Constantine's Marriage Legislation*. Oxford : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1995.
- . "'Pagan" and "Christian" Marriage: The State of the Question'. *Journal of Early Christian Studies* 2, no. 4 (1994): 351–412. <https://doi.org/10.1353/earl.0.0198>.
- . *Women and the Law in the Roman Empire: A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. 1. publ. London: Routledge, 2002.
- Fowler, W. Warde. 'Confarreatio: A Study of Patrician Usage'. *Journal of Roman Studies* 6 (November 1916): 185–95. <https://doi.org/10.2307/296271>.
- Frank, Richard I. 'Augustus' Legislation on Marriage and Children'. *California Studies in Classical Antiquity* 8 (1975): 41–52. <https://doi.org/10.2307/25010681>.
- Frier, Bruce W., and Thomas A. J. McGinn. *A Casebook on Roman Family Law*. Classical Resources Series / American Philological Association, no. 5. Oxford [England]; New York: Oxford University Press, 2004.
- Gardner, Jane F. 'The Recovery of Dowry in Roman Law'. *The Classical Quarterly* 35, no. 2 (December 1985): 449–53. <https://doi.org/10.1017/S0009838800040283>.
- . *Women in Roman Law and Society*. Midland Book 635. Bloomington (Ind.): Indiana university press, 1991.
- Grant, Michael, and Alena Jindrová. *Dějiny antického Říma*. 3. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2010.
- Heyrovský, Leopold. *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*. 4. Otto, 1910.
- . *Dějiny a Systém Soukromého Práva Římského*. 7., 1929.
- Knütel, Rolf. *Römisches Privatrecht*. Edited by Max Kaser. 17., Wesentlich überarbeitete und ergänzte Auflage. Kurzlehrbücher für das juristische Studium. München: C.H. Beck, 2003.
- Levy, Ernst. *Der Hergang Der Römischen Ehescheidung*, 1925.
- Mousourakis, George. *Fundamentals of Roman Private Law*. Heidelberg ; New York: Springer, 2012.
- Rosenmeyer, Patricia A. 'Enacting the Law: Plautus' Use of the Divorce Formula on Stage'. *Phoenix* 49, no. 3 (1995): 201. <https://doi.org/10.2307/1192521>.

- Saller, Richard P. 'Roman Dowry and the Devolution of Property in the Principate'. *The Classical Quarterly* 34, no. 1 (May 1984): 195–205. <https://doi.org/10.1017/S0009838800029438>.
- Shaw, Brent D. "'With Whom I Lived": Measuring Roman Marriage'. *Ancient Society* 32 (2002): 195–242.
- Skřejpek, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999.
- . *Lex et ius: zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2018.
- Sommer, Otakar. *Učebnice Soukromého Práva Římského. I. Díl*. Wolters Kluwer ČR, 2011.
- Stol, Marten, Helen Richardson, and M. E. J. Richardson. *Women in the Ancient Near East*. Boston ; Berlin: De Gruyter, 2016.
- Treggiari, Susan. 'Divorce Roman Style: How Easy and How Frequent Was It?' In *Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- . *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*. Reprinted. Clarendon Paperbacks. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Watson, Alan. 'The Development of the Praetor's Edict'. *The Journal of Roman Studies* 60 (1970): 105–19. <https://doi.org/10.2307/299417>.
- . 'The Divorce of Carvilius Ruga'. *Tijdschrift Voor Rechtsgeschiedenis* 33, no. 1 (1965): 38–50.

Majetkové dopady rozvodů v době císařské

Abstrakt

Tato práce se zabývá tématem majetkových vztahů manželů v souvislosti s rozvodem v římské říši v době císařské. Hlavními majetkovými aspekty, které jsou posuzovány, jsou věno, majetkové propojení rodin, a darování.

Za účelem pochopení těchto institutů je nejprve představeno téma manželství, aby si čtenář mohl udělat představu o typologii manželství, která samozřejmě proces rozvodu a jeho faktické dopady ovlivňuje. Jsou zde probrány předpoklady manželství a rozdíly mezi manželství *cum in manum conventione* a manželstvím *sine in manum conventione*.

Dále jsou prozkoumány detaily majetkových vztahů manželů v době před rozvodem, vzhledem k typologii sňatků. Zvláště je pak vyzdvihnuto téma věna a darování mezi snoubenci a manžely.

Ve třetí kapitole se práce věnuje jiným formám skončení sňatků než rozvodem, a to za tím účelem, aby byl správně pochopen institut manželství v kontextu období římského císařství. Vycházejícím obrazem je pak manželství jako osobní svazek dvou osob, který je ale ovlivněn potřebami společnosti.

Následující kapitola se pak již věnuje samotnému rozvodu. Jsou zde uvedeny osoby, které se nemohly rozvést, dělení na konsensuální a jednostranný rozvod, vývoj rozvodu v čase, jakož i formální náležitosti rozvodů.

V dalších částech se práce již plně věnuje majetkovým poměrům manželů po rozvodu manželství. V první řadě je do podrobnosti probrán institut vracení věna, jeho dělení na smluvní a mimosmluvní režim i vývoj těchto režimů v čase. Pozornost je věnována i koncepci vracení věna za trvání manželství. Dále je prozkoumáno, komu se věno vrací, kdo je v žalobách o věno pasivně legitimován, jak je to s počítáním času při vracení věna a co se vlastně při vracení věna fakticky vrací.

V druhé řadě jsou pak probrány právní dopady rozvodu na různé typy darování. Markantní je zde rozdíl mezi jednotlivými typy darování, kdy *donatio inter virum et uxorem* je značně omezeno, zatímco *donatio divortii causa* je povoleno. V neposlední řadě je pak připomenut institut *arra sponsalicia* a její podobnost k institutu věna při řešení rozvodu.

Klíčová slova: sňatek, rozvod, věno, *donatio*, *arra sponsalicia*

The property issues resultant from divorce in the Roman Empire

Abstract

This work deals with the topic of property relationships between married couples in relation to their divorce in the Roman world of the emperors. The main property issues at hand are dowry, property connections between the individual families and presents between the husband and wife.

To understand the institutes involved properly, the work first presents the topic of marriage so that the reader may better understand the types of marriage, which naturally influence the divorce proceedings and their actual impact on the couple in question. The prerequisites of marriage are considered as well as the differences between marriage *cum in manum conventione* and marriage *sine in manum conventione*.

Next, details of property relationships between married couples in times before divorce are discussed, especially as relates to the possible types of marriage. The topic of dowry, bridegift and gifts between spouses are contemplated.

In its third chapter, the work deals with other forms of ending the marriage other than divorce, so that the institute of marriage in context of the Roman Empire can be better understood. The resultant viewpoint is that of marriage as a truly personal institution that must deal with the expectations and needs of the society.

The following chapter treats the divorce itself. Persons to whom divorce is forbidden are named, as well as the division into unilateral and bilateral divorce, its developments over time and the formal proprieties necessary for a divorce.

In its next sections, the work deals directly with the property issues related to divorce. Primarily, the return of dowry, its subdivision into contractual and non-contractual regimes and the development of these regimes in time is scrutinised. The return of dowry during the duration of the marriage is also briefly considered. Further to whom the dowry is returned to, who may be subject to a petition regarding the dowry, how time is measured for legal purposes and what exactly is returned under the term dowry is assessed.

Secondarily, the fate of different types of gifts in relation to divorce is discussed. The most noticeable is the difference between the different types, namely where the *donatio inter virum et uxorem* is forbidden whilst the *donatio divortii causa* is allowed. Last but not least the *arra sponsalicia* and its similarities in treatment to that of dowry is discussed.

Klíčová slova: marriage, divorce, dowry, *donatio*, *arra sponsalicia*